CENTRUM FÖR KOMMUNSTRATEGISKA STUDIER
Rapport 2025:5

Kommunala samverkansstrategier med civilsamhället för att motverka och bryta ofrivillig ensamhet bland äldre medborgare

En studie av betydelse, aktiviteter och samverkansformer

Ann-Charlotte Nedlund och Daniel Boëthius

LINKÖPINGS UNIVERSITET

Kommunala samverkans-strategier med civilsamhället för att motverka och bryta ofrivillig ensamhet bland äldre medborgare

En studie av betydelse, aktiviteter och samverkansformer

Ann-Charlotte Nedlund & Daniel Boëthius

LINKÖPINGS UNIVERSITET

Titel: Kommunala samverkansstrategier med civilsamhället för att motverka och bryta ofrivillig ensamhet bland äldre medborgare – En studie av betydelse, aktiviteter och samverkansformer

Författare: Ann-Charlotte Nedlund och Daniel Boëthius

Centrum för kommunstrategiska studier
Rapport 2025:5
ISBN tryck: 978-91-8118-425-9
ISBN pdf: 978-91-8118-426-6
ISSN: 1402-876X

Linköpings universitet
Centrum för kommunstrategiska studier
Campus Norrköping
601 74 Norrköping

Telefon: 011-36 30 00 (växel)
www.liu.se/cks

Förutom där något annat anges är detta verk licensierat under en Creative Commons Erkännande-IckeKommersiell 4.0 Internationell licens.
https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.sv

Tryck: LiU-Tryck, Linköping 2026

Innehåll

Förord 5

Sammanfattning 7

Inledning 11
- Rapportens syfte 12
- Utgångspunkter och disposition 13

Forskningssammanhang 15
- Civilsamhällets betydelse för välfärdstjänster och tillit i samhället 15
- Mellanmänsklig tillit och socialt kapital 17

Bakgrund – att förstå och möta äldres ensamhet 21

Forskningsmetod 25
- Datamaterial och datainsamling 25
- Databearbetning och analys 26
- Etiska överväganden 26

Tre samverkanskommuner – olika kontexter 29
- Sammanfattning 31

Civilsamhällets betydelse för att förebygga och motverka ensamhet 33
- Politiker om civilsamhällets betydelse för att förebygga och motverka ensamhet 33
- Tjänstepersoner om civilsamhällets betydelse för att förebygga och motverka ensamhet 34
- Volontärer om civilsamhällets betydelse för att bryta och förebygga ensamhet 35
- Sammanfattning 37

Mötesplatser, aktiviteter och ideellt engagemang för att förebygga och motverka ofrivillig ensamhet 39
- Politiker om mötesplatser, aktiviteter och ideellt engagemang 39
- Tjänstepersoner om mötesplatser, aktiviteter och ideellt engagemang 42
- Volontärer om mötesplatser, aktiviteter och ideellt engagemang 45
- Konkreta faktorer för mötesplatser, aktiviteter och ideellt engagemang – en sammanfattning 49

Samverkansformer mellan kommun och civilsamhälle 51
- Kommun A: Kommunen som facilitator 52
- Kommun B: Kommunen som katalysator 56
- Kommun C: Kommunen som koordinator 59

Långsiktighet och kontinuitet i samverkan **63**
Kommun A: Formaliserat partnerskap mellan avtal och förtroende 63
Kommun B: Projekt i kombination med nätverk i och mellan civilsamhälle och kommun 66
Kommun C: Lokal samverkan med stöd av lokala näringslivet 68

Diskussion – från lokala erfarenheter till strategiska vägval **71**
Om ensamhet och delaktighet 71
Om samverkansformer, kontinuitet och långsiktighet 72
Om samverkan och social tillit 73
Om samverkansformer som strategiska vägval 74

Slutsatser och rekommendationer **75**
Hur påverkas samverkan av organisatoriska förutsättningar? 75
Hur skapas hållbarhet inom de olika samverkansformerna? 76
Vilka lärdomar kan kommuner dra beroende på storlek och kontext? 76
Rekommendationer 77

Referenser **79**

Förord

Ofrivillig ensamhet bland äldre är inte bara en privat sorg, utan en växande välfärdsutmaning. Det är något som påverkar hälsa, livskvalitet och känslan av samhörighet och sammanhang. Därmed utgör den också en samhällelig utmaning som riskerar att sätta press på det offentliga. Samtidigt räcker inte de offentliga resurserna till alla behov, hur mycket verksamheter än effektiviseras. I det läget blir civilsamhällets engagemang – frivilligorganisationer, föreningar och volontärer – en resurs med potential att skapa relationer, mötesplatser och sammanhang som kompletterar det offentliga.

I den här rapporten riktar Ann-Charlotte Nedlund och Daniel Boëthius blicken mot just samspelet mellan kommuner och civilsamhälle för att motverka och bryta ofrivillig ensamhet bland äldre. Genom ett ambitiöst upplägg – 42 intervjuer med politiker, tjänstepersoner och volontärer i tre kommuner i Östergötland – får vi följa hur frivilligorganisationer arbetar, vilka aktiviteter och mötesplatser som växer fram, och hur samverkan i praktiken tar form i vardagen. Författarna synliggör både möjligheter och friktioner: civilsamhället som kreativ kraft och relationsskapare. Men de uppmärksammar även otydliga gränser mellan kommunalt ansvar och ideella insatser, projektlogik och behovet av långsiktighet. Särskilt intressant är de tre samverkansroller som lyfts fram – kommunen som facilitator, katalysator och koordinator – och hur de kan kombineras utifrån lokala förutsättningar.

Rapporten ger konkreta exempel på hur kommuner och frivilligorganisationer tillsammans försöker nå äldre som annars riskerar att falla mellan stolarna: genom träffpunkter, riktade aktiviteter, uppsökande arbete och satsningar på att stödja och synliggöra volontärernas insatser. Samtidigt påminner studien om att äldre inte är en enhetlig grupp. Olika erfarenheter, behov och önskemål kräver olika typer av verksamheter och samverkansformer. Vi på CKS hoppas att resultaten ska inspirera både förtroendevalda, tjänstepersoner och företrädare för civilsamhället runt om i landet, och bidra till en fördjupad diskussion om hur en genomtänkt välfärdsmix kan göra den nationella ambitionen att minska äldres ensamhet konkret i kommunernas vardag.

Gissur Ó Erlingsson
Professor i statsvetenskap och vetenskaplig ledare,
Centrum för kommunstrategiska studier

Sammanfattning

Kommunerna står inför en växande välfärdsutmaning: behoven av stöd ökar, men resurserna gör det inte. Ofrivillig ensamhet bland äldre har blivit en central samhällsfråga med konsekvenser för hälsa, livskvalitet och social sammanhållning. I denna kontext framträder civilsamhället som en strategisk resurs. Frivilligorganisationer och volontärer erbjuder flexibilitet, lokal kunskap och sociala relationer som kompletterar kommunens insatser. Staten har uppmärksammat frågan genom riktade satsningar och en nationell strategi mot ensamhet, vilket skapar nya förväntningar på samverkan mellan offentliga aktörer och civilsamhället.

Syftet med rapporten är att analysera kommunala samverkansstrategier med civilsamhället för att motverka och bryta ofrivillig ensamhet bland äldre medborgare. I rapporten utforskas hur politiker, tjänstepersoner och volontärer uppfattar och upplever betydelsen av frivilligorganisationer och dess volontärer i arbetet med att motverka och bryta ofrivillig ensamhet. Därutöver undersöks mötesplatser och anordnande av aktiviteter samt olika samverkansformer mellan frivilligorganisation och kommun.

Datainsamlingen bygger på 42 intervjuer med politiker, tjänstepersoner och volontärer i tre kommuner. Intervjuerna ger en bred bild av erfarenheter och strategier i praktiken.

Resultaten visar att civilsamhället har en mångsidig roll i arbetet mot ensamhet. Frivilligorganisationer kompletterar kommunens insatser genom att skapa mötesplatser, ordna aktiviteter och främja ideellt engagemang. Mötesplatserna är centrala för att bryta isolering och skapa sociala nätverk. De kan vara kommunalt koordinerade träffpunkter, lokala samlingsplatser i bostadsområden eller mötesrum i servicehus. Aktiviteterna varierar från kulturarrangemang och samtalsgrupper till individuella insatser som ledsagning och personligt stöd. Volontärernas engagemang gör det möjligt att skapa relationer som skiljer sig från formella omsorgsrelationer och som ofta upplevs som mer personliga och meningsfulla.

Analysen visar tre samverkansformer som är särskilt framträdande:

- Kommunen som facilitator: Här skapar kommunen förutsättningar för civilsamhällets arbete genom ekonomiskt stöd, lokaler och idéburet offentligt partnerskap (IOP). Civilsamhället ges stor frihet att utforma verksamheten, vilket stärker engagemanget och öppnar för nya idéer. Strategin bygger på tillit och bottom-up-principer, men kräver tydliga gränser och rutiner för uppföljning.
- Kommunen som katalysator: I denna modell tar kommunen en aktiv roll i att initiera projekt, finansiera koordinatorer och bygga nätverk. Målet är att skapa momentum och engagemang i civilsamhället. Kommunen fungerar som drivande kraft i

uppstartsfasen, men ambitionen är att civilsamhället ska ta över ansvaret på sikt. Utmaningen ligger i att balansera styrning med frivilligorganisationernas självständighet.

- Kommunen som koordinator: Denna form är vanlig i mindre kommuner och bygger på lokal identitet och småskalighet. Kommunen samordnar aktiviteter via mötesplatser och aktivitetsledare, ofta i nära samarbete med frivilligorganisationer och lokala företag. Strategin skapar kontinuitet och stärker gemenskapen, men kräver tydliga kontaktvägar och rutiner för samverkan med äldreomsorgen.

Gemensamt för alla former är behovet av materiella resurser, tillitsbaserade relationer och strukturer för långsiktighet. Utmaningar som framträder är otydliga gränser mellan kommunalt ansvar och frivilliginsatser, risk för överbyråkratisering och svag kontinuitet i projektbaserade modeller.

Utifrån resultaten i studien ges ett antal rekommendationer för hur kommuner och frivilligorganisationer kan stärka sin samverkan.

- Kommuner bör aktivt överväga en mix av facilitator, katalysator och koordinator som arbetssätt och anpassa dem efter civilsamhällets kapacitet, organisationskultur och lokala behov.
- Anpassa samverkansstrategi efter lokal kontext och civilsamhällets kapacitet. Kommuner bör utgå från civilsamhällets resurser, lokala nätverk och behovsbild när de väljer hur samverkan ska organiseras.
- Säkerställ långsiktiga och materiella förutsättningar för civilsamhället. Kommuner bör erbjuda lokaler, ekonomiskt stöd och stödstrukturer som underlättar nätverkande och skapar tillit mellan parterna.
- Projektbaserade samverkansformer kräver långsiktig planering för hur volontärer ska fortsätta arbetet när projekttiden är slut.
- Stärk och synliggör volontärernas insatser. Kommuner bör aktivt arbeta med att uppmärksamma och bekräfta volontärer för att stärka engagemang och motivation.
- Nyttja frivilligorganisationen som dialogpart för att ta vara på deras lokala kunskap om behov och hur de kan tillgodoses samt hur insatser kan samordnas.
- Tydliggör gränsdragningar för kommunens lagstadgade ansvar, samt erbjud administrativa förenklingar, finansieringsmöjligheter och mindre byråkratiska former för stöd som möjliggör snabba och anpassade civilsamhällsinsatser.
- Främja inkluderande och kostnadsfria aktiviteter som utgår från äldres egna intressen och gör dem till medskapare.
- Utgå från att äldre är en heterogen grupp. Äldre ensamma är en heterogen grupp med olika förutsättningar, förväntningar och behov. I samverkan med civilsamhället är det viktigt att skapa förståelse för

vilka organisationer som kan möta de olika behoven hos äldre personer i ofrivillig ensamhet.

Sammanfattningsvis visar studien att civilsamhället är en nyckelaktör i välfärdsmixen. För att möta den demografiska utvecklingen och minska ensamhet krävs strategiska satsningar som kombinerar materiella resurser, tillit och erkännande av frivilligorganisationernas unika roll. En väl avvägd mix av facilitator-, katalysator- och koordinatorstrategier kan skapa hållbara lösningar för framtidens lokala välfärd.

Inledning

> Två sanningar närmar sig varann, en kommer inifrån, en kommer utifrån och där de möts har man en chans att få se sig själv.
>
> Tranströmer, ur Preludier II, *Mörkerseende* (1970)

Den här rapporten handlar om samverkan mellan kommun och civilsamhälle för att motverka och bryta ofrivillig ensamhet bland äldre personer. Samverkan handlar om möten. Kommuner och civilsamhället har olika perspektiv, olika erfarenheter och olika sätt att arbeta. När dessa världar möts uppstår något nytt – en möjlighet att se problem och lösningar på ett annat sätt. Det är i detta möte som insatser kan skapas som gör skillnad för människor som riskerar att ofrivilligt hamna utanför en gemenskap.

Behoven av stöd växer bland medborgarna, men välfärdens resurser gör det inte. Kommunerna står inför stora utmaningar, bland annat ofrivillig ensamhet hos äldre. För den som drabbas kan ensamhet kännas lika akut och allvarlig som andra problem. Samtidigt är den svår att upptäcka och ser olika ut för olika människor. Ensamhet passar dåligt för standardiserade insatser och styrda regelverk. För att skapa hållbara lösningar riktar sig därför fokus till samverkan med frivilligorganisationer och dess volontärer. Deras insatser kompletterar det offentliga stödsystemet och bidrar till den gemensamma välfärden. De är en mångsidig resurs (Nedlund & Österholm, 2023) när resurserna är begränsade. Den här rapporten visar hur dessa möten ser ut i praktiken, vilka strategier som används och hur samverkan kan bidra till en starkare välfärd.

På flera områden inom socialpolitiken blir civilsamhällets engagemang en central resurs. Staten har också uppmärksammat detta. Flera satsningar lyfter fram civilsamhällets och frivilligorganisationernas roll för framtidens välfärd (SFS 2019:474; Dir. 2018:46; Prop. 2009/10:55; Prop. 2021/22:135). Utredningarna är tydliga: för att välfärden ska finnas kvar krävs samverkan. Alla goda krafter behöver samlas. Resurser måste mobiliseras och offentliga aktörer dra nytta av den kompetens och det förtroende som finns hos frivilligorganisationerna.

Frivilligorganisationer lyfts fram av flera skäl. De kan bidra med nytänkande när välfärden pressas av sociala och ekonomiska utmaningar (Lindberg, 2025). De kompletterar offentliga verksamheter genom att skapa nätverk och aktiviteter. De har också en viktig roll när välfärdssystemet saknas helt. Det gäller personer som saknar socialt stöd eller ekonomiska möjligheter att ta del av marknadsbaserade insatser (Swärd et al., 2017). Civilsamhället bygger också social tillit. Genom lokalt engagemang och ideella krafter skapas gemenskap och tillit. Många frivilligorganisationer och volontärer känner sin

plats och vardagen där de verkar (Nedlund & Österholm, 2023). Det gör att praktisk hjälp och socialt stöd till äldre i ensamhet blir bättre anpassat.

Frågan om att förebygga ensamhet har fått ökad nationell uppmärksamhet. Sedan 2019 har staten årligen gett medel till kommuner och civilsamhället för att ordna aktiviteter, skapa mötesplatser och möjliggöra ideellt engagemang (SFS 2019:474). År 2023 startade regeringen en treårig satsning på 300 miljoner kronor per år. Folkhälsomyndigheten fick i uppdrag att ta fram en nationell strategi, som presenterades 2025. Myndigheten fördelar nu projektbidrag till civilsamhällets organisationer för insatser som främjar gemenskap och motverkar ensamhet.

En aktuell fråga är hur frivilligorganisationernas roll ser ut i kommunal verksamhet. Hur dras gränsen mellan offentligt och ideellt ansvar. Och i vilken mån ses frivilligorganisationer som strategiska samverkanspartners. Idéburna offentliga partnerskap (IOP) har blivit en vanlig form för samverkan. Formen lanserades av Forum – Idéburna organisationer med social inritning för att stärka samverkan mellan kommuner, regioner och civilsamhälle. Idag har majoriteten av kommuner och regioner ett eller flera IOP (Famna, 2025). Men IOP saknar rättslig definition. Därför varierar avtalen och hur samverkan fungerar i praktiken.

Föreliggande rapport ger kunskap om hur frivilligorganisationer initierar och genomför aktiviteter. Vi visar hur kommunen och frivilligorganisationerna i samverkan hittar alternativ vid sidan av det offentliga och marknaden. Styrkan ligger inte bara i att komplettera välfärden, utan också i att bygga ömsesidig tillit. Gruppen äldre är heterogen, vilket kräver kunskap om olika behov och meningsfulla aktiviteter. Engagemanget är viktigt för att skapa kontinuitet i insatser och relationer.

Denna rapport belyser också hur mötesplatser kan utvecklas genom olika samverkansformer. Frågor om styrning, politiska mål och lokala kontexter är centrala. Hur samverkan utformas påverkar både välfärd och social sammanhållning. Att samverka kan vara att se sanningar från olika perspektiv – som Tranströmers citat så väl fångar. Det speglar också känslan av ensamhet – en subjektiv sanning som inte alltid stämmer med andras bild av personen.

Rapportens syfte

Rapportens syfte är att analysera kommunala samverkansstrategier med civilsamhället för att motverka och bryta ofrivillig ensamhet bland äldre medborgare. I rapporten utforskas hur politiker, tjänsteperson och volontärer uppfattar och upplever betydelsen av frivilligorganisationer och dess volontärer i arbetet med att motverka och bryta ofrivillig ensamhet. Därutöver undersöks mötesplatser och anordnande av aktiviteter samt olika samverkansformer mellan frivilligorganisation och kommun.

Utgångspunkter och disposition

Projektet ”Volontärorganisationer för lokal välfärd – en möjlig kommunal samverkansstrategi för att bryta ofrivillig ensamhet och social isolering bland äldre medborgare” har finansierats genom ett forskningsanslag från Centrum för kommunstrategiska studier (CKS), Linköpings universitet.

I rapporten använder vi mestadels ordet ***ensamhet*** för att beskriva ofrivillig ensamhet och ofrivillig social isolering. Vi skriver ***frivilligorganisationer*** om organisationer som arbetar med ideella krafter. När vi skriver om hela sektorn använder vi ordet ***civilsamhälle***.

Rapporten har fyra resultatavsnitt. Avsnitt fem och sex visar resultat för de tre grupperna: politiker, tjänstepersoner och volontärer. Avsnitt sju och åtta visar hur samverkan mellan kommun och civilsamhälle ser ut i ***Kommun A***, ***Kommun B*** och ***Kommun C***.

Forskningssammanhang

Samverkan mellan kommuner och civilsamhälle för att bryta ofrivillig ensamhet finns i en bredare diskussion om välfärd och samhälle. I det här kapitlet går vi igenom tidigare forskning och teoretiska perspektiv som blir en grund får vår analys. Vi börjar med forskning om civilsamhällets betydelse för svensk välfärdsmix. Sedan tar vi upp teorier om tillit och socialt kapital. Tillsammans visar de hur civilsamhällets insatser kan komplettera det offentliga. De visar också hur samverkan formar viktiga relationer i det lokala samhället mellan medborgare, organisationer och offentliga institutioner.

Civilsamhällets betydelse för välfärdstjänster och tillit i samhället

I Sverige samverkar flera olika aktörer för att ge människor den trygghet och omsorg som de behöver. Välfärden delas ofta in som organiserad i fyra delar: offentlig, privat, familj och civilsamhälle. Den offentliga sektorn – staten, regioner och kommuner – har länge haft huvudansvaret för vård, omsorg och socialt stöd. Många har sett detta som statens viktigaste uppgifter. På senare tid har även privata aktörer, familj och civilsamhälle fått större betydelse (Olofsson, 2013; Trägårdh, 2013; Johansson, 2015). Tillsammans skapar de en välfärdsmix där olika aktörer bidrar med resurser och insatser till medborgarna. Civilsamhällets roll lyfts ofta fram som särskilt betydelsefull för att bidra till olika former av samhällsnytta. Civilsamhälle som benämning kan benämnas på olika sätt, såsom ideella-, tredje sektorn, frivillig-, volontär-, ideella-, idéburna- och civilsamhällets organisationer.

Samverkan för gemensam välfärd kan se olika ut. Det kan ske mellan det offentliga och näringslivet, mellan det offentliga och civilsamhället, eller mellan alla tre. Samverkan mellan sektorerna försvåras eftersom de har olika logik och målsättningar. I den offentliga sektorn arbetar tjänstepersoner på uppdrag av medborgarna genom politiska system. De förfogar över skattemedel och har uppgifter som regleras genom lagar och förordningar. Här är laglighet centralt. Den ideella sektorn består av formella och självstyrande organisationer som är skilda från det offentliga. Frivilligorganisationerna styrs av sina medlemmar, ofta genom demokratiska processer, och följer egna stadgar. De förlitar sig på medlemmarnas engagemang och ibland på tillfällig extern finansiering. De ska inte dela ut sitt ekonomiska överskott och bygger på frivillighet. Här kan rättvisa ofta vara viktigare än laglighet. (Karlsson & Markström, 2013). Även om fler marknadsorienterade former etableras inom civilsamhället så är organisationerna i Sverige oftast demokratiskt styrda och präglade av intresseorganisering, ideologisk medvetenhet och ideella/obetalda insatser (Svedberg, 2005 i Karlsson, 2006).

Frivilligorganisationer kan i sin tur schematiskt delas upp i två typer. Den första typen företräder utsatta grupper och driver deras talan

(röstorganisationer). Den andra typen erbjuder och utför stöd och insatser inom ett område/för dessa grupper (Wijkström, 2012; Lundström & Wijkström, 2012). I Sverige har den första typen varit vanligast och haft en viktig roll som dialogpart med offentliga aktörer, till exempel brukar- och patientgrupper. På senare tid har fler organisationer börjat utföra tjänster, också genom partnerskap med offentliga verksamheter. Detta kan ske där en markandslogik är tydlig. Organisationerna styrs då av bundna avtal eller bidrag och blir styrda av det offentliga att bedriva just en typ av verksamhet. Ofta kan målet vara att sänka kostnader inom välfärdsområdet.

När det offentliga och frivilligorganisationerna samverkar kan tillhandahållande och utförande av stöd och insatserna se olika ut (Karlsson & Andersson, 2023). Frivilligorganisationernas arbete kan: vara komplement, vara ett alternativ, ersätta kommunala stöd och insatser, och vara en föregångare som möter nya typer av behov. Ibland kopierar det offentliga frivilligorganisationens arbete, vilken kan göra dess verksamhet överflödig. Finansiering från det offentliga kan också minska frivilligorganisationens självständighet. Detta kan skapa otydliga roller för båda verksamheterna och för medborgaren. I Sverige har den komplementära modellen varit vanligast (Karlsson & Markström, 2013).

En studie om en frivilligorganisations arbete med att motverka äldres ensamhet (Nedlund & Österholm, 2023) visar att insatserna ofta har handlat om att ge något extra, som en ”guldkant”. Ibland har också frivilligorganisationen fått ta över ärenden som egentligen skulle hanteras av det offentliga. Deras arbete kan öka medborgarnas delaktighet och förbättra insatsernas kvalitet och anpassning. Volontärerna kan också begripliggöra det vardagliga. De sätter ord på behoven i vardagen och i det lokala samhället. Genom sin kunskap och erfarenhet kan frivilligorganisationer och dess volontärer begripliggöra behov och insatser (Nedlund & Österholm, 2023). Detta är viktigt när stöd och insatser ges då det offentliga kan ha ett starkt professionellt- och myndighetsperspektiv.

Frivilligorganisationernas flexibilitet och mångsidighet är en stor möjlig och mångsidig resurs för det gemensamma. Det blev tydligt under pandemin. När social distans och karantän infördes blev deras insatser avgörande för att bryta ensamhet. Deras organisering, flexibilitet och inriktning skiljer sig åt. De kan ha olika strukturer (Karlsson & Andersson, 2023; Strandh, 2018) som passar för olika situationer. Frivillig organisationerna har ofta etablerade strukturer. Vid exempelvis en krissituation kan de snabbt bli en resurs och göra insatser som en del av sitt ordinarie arbete. De kan också ha expanderande strukturer. Det innebär att organisationen har beredskap att gå in med insatser inom ramen för sin organisation men med andra typer av uppgifter än vanligt.

Frivilligorganisationer kan också ha utvidgande strukturer. Vid en kris kan en organisation göra insatser som inte finns i deras ordinarie verksamhet. Ett exempel är idrottsklubbar som under pandemin gav stöd till ensamma

äldre. Vi kan därför se att frivilligorganisationerna har olika styrkor för olika situationer. För det offentliga innebär det att de behöver anpassade strategier för samverkan. På så sätt kan deras värdefulla flexibilitet och mångsidighet tillvaratas.

Frivilligorganisationernas arbete kan stärka välfärdsinstitutionerna att bli bättre rustade att möta ett ökande vård och omsorgsbehov på kommunal nivå. Genom sina insatser kan organisationerna förebygga ohälsa. De kan också öka medborgarnas delaktighet och självbestämmande och främja inkludering. Allt detta är förutsättningar för ett aktivt och hälsosamt åldrande. Att engagera sig i aktiviteter tillsammans med andra äldre personer kan förebygga kognitiva nedsättningar och upplevelsen av ensamhet (Fields et al, 2014; Menichetti et al, 2016), begräsningar i aktiviteter i det dagliga livet och ohälsa (Herzog & Lough, 2002).

När fokus riktas mot civilsamhället och frivilligorganisationer handlar det inte bara om engagemang underifrån. Det är också ett uttryck för hur staten och andra nationella aktörer styr välfärden på nya sätt. Genom att allt oftare lyfta fram civilsamhällets roll – och vad det bör bidra med – förändras också styrningen över hur välfärden organiseras. Det är en typ av styrning där formen för samverkan mellan det offentliga och frivilligorganisationerna formaliseras. Detta sker genom ramar, regler och instruktioner samt ekonomiska incitament. Ett sådant exempel är riktade statsbidrag för att uppmuntra samverkan för att motverka ofrivillig ensamhet bland äldre. En sådan förändrad styrning påverkar och formar civilsamhället och frivilligorganisationerna.

Relationen mellan det offentliga och civilsamhället är dynamiskt och formas ständigt. Så även från ett mer övergripande perspektiv. En kritisk blick visar att välfärdsystemet förändring handlar om nya styrningsformer, inte att det offentliga drar sig tillbaka. Civilsamhället har fått en ny roll och nya förväntningar på vad det ska bidra med (Villadsen, 2009; Villadsen & Dean, 2012; Ekholm & Dahlstedt, 2022). Den socialpolitiska inriktningen betonar alltmer individens ansvar för aktivering (Dahlstedt, 2009). Medborgaren har därför fått ett större ansvar att själv tillförsäkra den välfärd och trygghet som behövs (Ekholm, 2018). Det innebär att ansvaret för välfärd i högre grad förskjuts till civilsamhället.

Mellanmänsklig tillit och socialt kapital

Social tillit i mellanmänskliga relationer är en viktig del för ett fungerande samhälle. Den är också en grundläggande förutsättning för det civila samhället. Social tillit utgör en sammanhållande kraft som binder samman individer, grupper och samhällsstrukturer (Rothstein & Holmberg, 2022). Tillit fungerar som ett socialt kitt som gör samarbete möjligt och skapar förutsättningar för gemensamt handlande, vilket kallas socialt kapital. Socialt kapital kan beskrivas som graden av tillit mellan individer, grupper och samhällen samt

omfattningen av dessa kontakter. Det är en gemensam resurs, en så kallad kollektiv nyttighet, som finns i samhällena (Rothstein, 2003).

Tillit kan delas in i olika former. Det kan vara horisontell mellan individer. Det kan också vara vertikal riktad till välfärdsinstitutioner, myndigheter, företag, föreningar. En tredje form gäller lokalsamhället och personer i närområdet. Den kallas ibland för partikulär mellanmänsklig tillit. Social tillit har en viktig roll för demokratisk stabilitet och social sammanhållning. Den påverkar också hur medborgarna upplever trygghet och delaktighet i frågor de ser som viktiga i ett välfärdssamhälle. Även på individnivå är social tillit och socialt kapital viktigt. Genom social tillit och sociala nätverk har personer förutsättningar för känslan av frihet och autonomi. Studier har också visat att personer som har en hög social tillit i allmänhet också har en bättre hälsa, är mer nöjda med livet och har en större framtidstro (Uslaner, 2002; Rothstein, 2003).

Forskare har olika syn på vilken betydelse civilsamhället har för social tillit. En riktning, inspirerad av Putnam (2000), menar att aktivt civilsamhälle hänger samman med ett demokratiskt fungerande välfärdsystem. Frivilligorganisationer skapar sociala nätverk och relationer mellan människor. Dessa nätverk är en grund för tillit och normer för ömsesidighet. De bidrar också till skapandet av socialt kapital. Frivilligorganisationer kan vara både sammanbindande (bonding) och vara överbryggande (bridging) (Putnam, 2000). Sammanbindande stärker relationer inom en homogen grupp, såsom personer med liknande bakgrund.

Ett exempel är en idrottsklubb där medlemmarna känner varandra. Överbryggande kan handla om att skapa kontaktytor mellan personer med olika bakgrund och intressen. Det ökar förståelse mellan olika grupper av medborgare vilket stärker både samhällsengagemang och demokratiska värden. Ett exempel är en förening om kopplar ihop olika grupper för sociala projekt. Att människor har en meningsfull roll i det lokala samhället stärker det viktiga ”sociala kittet” och tillhörigheten med grannskapet. Det kan också i förlängningen stärka tilliten till välfärdssamhället i stort. Ett större engagemang från medborgarna ger också möjlighet att påverka hur gemensamma resurser prioriteras och fördelas. Det här visar att frivilligengagemang har ett mervärde för kommunen och det lokala samhället.

En annan inriktning, med Rothstein och Holmberg (2022), problematiserar civilsamhällets roll för tillit och demokratiska värden. Att vara engagerad i frivilligorganisationer kan förstärka åsikter istället för att skapa förståelse och tolerans. De menar att socialt kapital byggs främst genom rättvisa och icke-korrupta institutioner. När medborgarna uppfattar att offentliga institutioner är rättvisa och pålitliga ökar tilliten mellan människor.

Sammanfattningsvis är civilsamhällets betydelse och social mellanmänsklig tillit två viktiga utgångspunkter i studien. Vi kan se att samverkan mellan det offentliga och civilsamhället är avgörande. Ett nära samarbete gör att

gemensam förståelse skapas mellan välfärdsinstitutioner och medborgarna. När systemen fungerar stärks tillit vilket är en grundpelare för ett hållbart samhälle.

Bakgrund – att förstå och möta äldres ensamhet

Att känna sig ensam är något många äldre medborgare upplever – och det påverkar både hälsan och vardagen. I det här kapitlet beskriver vi varför ensamhet har blivit en viktig samhällsfråga och vad som gör den svår att bryta.

Ofrivillig ensamhet och social isolering bland äldre lyfts allt oftare fram som ett växande samhällsproblem som det offentliga bör ta ansvar för (Jönsson & Harnett, 2015). Ofrivillig ensamhet beskrivs ofta som både allmänmänsklig och existentiell, men påverkas också av samhällets syn på åldrande. Det finns också starka ideal om hur man ”åldras väl”. Att känna sig ensam kan därför upplevas som ett misslyckande som förknippas med tabun, stigma och både personliga och samhälleliga misslyckanden (Ågren, 2020). Det gör det särskilt svårt att vara öppen med sin ensamhet (Rosendale, 2007).

Social ensamhet handlar ofta om att man har få sociala kontakter. Det är en subjektiv upplevelse av att skillnaden mellan önskade och faktiska relationer är stor. Ensamhet kan se olika ut för olika personer. Ofta handlar det om en önskan efter relationer som vänskap, familj eller intimitet. Detta kallas emotionell ensamhet. Existentiell ensamhet är en djupare form. Den innebär att en person känner sig avskild från andra människor och från livet. Den uppstår vid svåra livssituationer, efter att man har förlorat en närstående eller i livets slutskede (Bolmsjö et al, 2019). Därför behövs olika lösningar och relationer för olika typer av ensamhet. Det räcker inte alltid att delta i sociala aktiviteter. Det avgörande är att relationerna och sammanhangen känns meningsfulla och äkta (Weiss, 1973).

Ensamhet är både en personlig och social upplevelse. Samhällets normer påverkar vad som anses vara ”tillräckligt” många relationer. Det kan skapa känslor av att inte passa in när sociala kontakter saknas. Upplevelsen av ensamhet varierar därför beroende på kultur och samhälle (Perlman & Peplau, 1981). Ensamhet kan variera under olika perioder av livet, men blir oftare mer påtaglig i högre ålder. Det sker i samband med förluster av vänner och livspartner (Bolmsjö et al., 2019; Heylen, 2010; Victor & Bowling, 2012). Äldre personer kan ha svårare att träffas till följd av sjukdom, fysiska förändringar (Gunnarsson, 2009; Jönson & Harnett, 2015). Det kan också vara på grund av flytt som för det svårare att behålla sitt sociala sammanhang (Weiss, 1973). Ensamhet är ofta mer uttalad under kvällar, helger och högtider (Savikko, 2008; Victor et al, 2009). Studier betonar att ensamhet hos äldre inte automatiskt är en del av åldrandet. Den uppstår oftast i samband med förändringar i livet och bör därför förstås i relation till dessa förändringar (Drennan et al., 2008; Jönson & Harnett, 2015). Ensamhet kan också vara självvald och önskvärd, och därigenom ge en känsla av frihet och kontroll (Westberg, 2012). Olika människor kan ha olika behov av att träffa varandra och det är därför viktigt att skilja mellan frivillig och ofrivillig ensamhet.

I Sverige är ensamhet vanligast bland unga och äldre. Den är särskilt vanlig hos personer som bor ensamma, har funktionsnedsättning eller är sjukskrivna (Folkhälsomyndigheten, 2024). Bland äldre med hemtjänst uppger ungefär hälften att de känner sig ensamma. På äldreboenden uppger två av tre att de ofta eller ibland känner sig ensamma (Socialstyrelsen, 2024). Både forskning och svenska befolkningsundersökningar visar att ensamhet har ett tydligt samband med psykisk och fysisk hälsa (Folkhälsomyndigheten, 2024). Den ökar också risken för depression, självmordstankar och ökad dödlighet. Samband finns även åt andra hållet. Ett flertal studier visar att kroniska sjukdomar, nedsatt hörsel eller syn och försämrad funktionsförmåga ökar risken för ensamhet (Mullins, 2007; Westberg, 2012; Rosendale, 2007). Men det finns en risk att samhällets ansvar tonas ned om äldres ensamhet alltför starkt kopplas till psykisk ohälsa (Jönson & Harnett, 2015).

Att minska ensamhet bland äldre är en stor utmaning för kommunerna. Resursbrist har blivit alltmer påtaglig. De resurser som finns fördelas ofta till akuta och komplicerade men väldefinierade behov. Där fungerar etablerade och standardiserade insatser. Ofrivillig ensamhet är svårare att definiera och varierar mellan olika personer. Ensamhet följer därför inte samma enkla och standardiserade logik som för andra behov. Även den privata marknaden har svårt att erbjuda effektiva lösningar mot ofrivillig ensamhet. Dessutom har det offentliga gradvis ”dragit sig tillbaka” (Trägårdh, 2013) i takt med förändringar i samhället. Samhällsförändringarna skapar både problem och öppnar för nya lösningar inom den lokala välfärden.

En stor utmaning, som Folkhälsomyndigheten (2024) lyfter fram, är att många insatser lockar personer som är relativt friska och aktiva. Det är svårare att nå dem som är ensamma (se även Nedlund & Österholm, 2023). För att kunna delta i aktiviteter behövs ofta information, fysisk förmåga och motivation. Därför betonar Folkhälsomyndigheten att nya insatser måste anpassas till olika livssituationer. De framhåller också vikten av att flera samhällsaktörer samarbetar för att motverka ensamhet. En möjlig väg är samverkan mellan välfärdsinstitutioner och frivilligorganisation. Frivilligorganisationerna och äldre volontärer kan ha lokal kunskap och kan ta en annan roll i att nå äldre som är ensamma (Nedlund & Österholm, 2023).

Tidigare forskning om civilsamhällets roll för att möta äldres behov har främst studerat idéburna organisationer, som Röda Korset och Svenska kyrkan. De erbjuder utflykter, mötesplatser och hjälp i hemmet (Dahlberg 2004; Johansson 2002; Svensson 2006; Jeppson Grassman & Jegermalm, 2015; Jegermalm & Sundström 2014). Insatser är värdefulla men har ofta varit tillfälliga eller erbjudits under en begränsad tid. Det gör att kontinuiteten brister (Dahlberg 2013). Vi vet väldigt lite om lokalt etablerade frivilligorganisationer. Sådana som är politiskt- och religiöst obundna utan rötter i folkrörelsen. Dessa organisationer verkar kunna anpassa sig bättre till

behov hos olika grupper av äldre än mer traditionella organisationer inom civilsamhället.

Sammanfattningsvis är äldres ofrivilliga ensamhet ett komplext och varierande fenomen som påverkas av både individuella och samhälleliga faktorer. Traditionella insatser når ofta inte dem som är mest isolerade, vilket gör civilsamhällets lokala förankring och relationella arbetssätt särskilt betydelsefulla.

Forskningsmetod

För att förstå hur samverkan mellan kommun och civilsamhälle fungerar i praktiken behöver vi ta del av människornas erfarenheter. I det här kapitlet beskriver vi hur vi har lagt upp studien och val av metod. Vi förklarar hur vi har genomfört intervjuerna, vilka personer vi har pratat med och hur vi har bearbetat och analyserat deras berättelser. Vi har också ett avsnitt om våra forskningsetiska ställningstaganden. Metodkapitlet är mer akademisk och teknisk i sin karaktär men är viktig för att visa hur resultaten har tagits fram och varför de kan betraktas som trovärdiga.

Datamaterial och datainsamling

Datainsamlingen genomfördes under perioden juni 2022 till juli 2024. Totalt kontaktades 63 personer varav slutligen 42 intervjuer genomfördes: 20 intervjuer med volontärer, 14 intervjuer med tjänstepersoner och 8 intervjuer med politiker. Intervjuerna genomfördes i tre kommuner (A, B, C) i Östergötland. Kommun A och B är medelstora sett till befolkningsmängd, medan kommun C utgör en mindre kommun (se mer i kapitel 5).

Ett strategiskt urval (Ritche & Lewis, 2003) gjordes av frivilligorganisationer utifrån att de var etablerade i en kommun, men skilde sig åt i organisering. Därefter rekryterades volontärer genom ett tillgänglighetsurval (Crosby et al., 2006) baserat på kriteriet att de hade varit aktiva som frivilliga inom verksamheten under minst ett halvår. Tjänstepersoner och politiker rekryterades genom ett strategiskt urval (Ritchie & Lewis, 2003) utifrån ansvar och insyn i verksamheter inom äldreområdet. För politikerna eftersträvades representation från både sittande majoritet och opposition.

Varje intervju pågick i cirka en timme och genomfördes på en plats som intervjupersonen själva valde eller digitalt. Samtliga intervjuer spelades in med ljudupptagare. Intervjuerna var semi-strukturerade och utgick från en intervjuguide med frågeområden som identifierats i förväg. Den semi-strukturerade frågeguiden möjliggjorde följdfrågor och öppna resonemang. Det gav utrymme för intervjupersonens egna reflektioner och synpunkter (Kvale & Brinkmann, 2014).

Intervjuguiden anpassades efter grupp. För volontärer handlade frågorna om organisationens verksamhet, erfarenheter av att vara volontär, vilka aktiviteter som erbjuds och vad som är centralt för att verksamheten ska fungera. Vi frågade också om utmaningar, vilket stöd som finns från andra volontärer och ledning, samverkan med kommunenen, samt verksamhetens betydelse för att bryta ensamhet och främja äldres hälsa. För politiker och tjänstepersoner inkluderade frågeguiden även frågor om samverkan, mål och ambitioner, förutsättningar, stödstrukturer och hur man arbetar för kontinuitet i samverkan med civilsamhället.

Databearbetning och analys

Ljudfilerna transkriberades ordagrant och analyserades med tematisk innehållsanalys (Ritchie & Lewis 2003). I analysen identifierades återkommande mönster, vilka jämfördes och sammanställdes i övergripande teman. En första kodning gjordes som låg så nära intervjupersonernas egna berättelser som möjligt.

Tidigt i analysen framkom två analytiska huvudspår som ligger till grund för rapportens struktur. Det första handlar om ensamhet bland äldre och de olika aktörsgruppernas – politiker, tjänstepersoner och volontärer – upplever och erfar frågan (se resultatkapitel fem och sex). Det andra spåret fokuserar på hur samverkansstrategier tar form i de olika kommunerna (se resultatkapitel sju och åtta).

Analysprocessen var abduktiv (Alvesson & Sköldberg, 2017). Kategorierna för resultatkapitel fem och sex relaterade särskilt till de tematiska områden som formulerats i de statliga medlen (SFS 2019:474): 1) anordnande av aktiviteter som bidrar till gemenskap och stimulans bland äldre personer; 2) skapande av mötesplatser och kontaktytor för äldre personer; och 3) möjliggörande av att fler äldre personer kan engagera sig ideellt eller delta i verksamheter som anordnas ideellt. Under analysen urskildes induktivt ytterligare en kategori i datamaterialet: betydelsen av volontärorganisationer/civilsamhälle för att förebygga och bryta ensamhet bland äldre medborgare. De olika kommunernas samverkansformer i resultatkapitel och sju och åtta analyserades på ett liknande sätt. Där identifierades teman som rör samverkansstrategier och kontinuitet. Under hela analysarbetet har författarna arbetat reflexivt och nära tillsammans för att skapa en gemensam tolkning och slutsatser av datamaterialet.

Etiska överväganden

Vi bedömer att projektet, såsom all forskning, kräver omsorgsfulla etiska överväganden och hänsynstaganden genom hela forskningsprocessen. De etiska frågor som aktualiseras i projektet hör bland andra skydd av individers välbefinnande, integritet och säkerhet. Det handlar också om deltagande har fått tillgång till information om vad deltagandet i projektet innebär och att det är frivilligt. Alla deltagare har fått både skriftlig och muntlig information om projektets syfte, att medverkan är frivilligt och att de när som helst kan avbryta sitt deltagande. Projektet har fått etiskt godkännande från Etikprövningsmyndigheten (dnr 2022-01533-01; dnr 2023-03926-02).

Det övergripande resultatet redovisas utifrån de tema som framkommit under analysen och i form av beskrivande text med nedtecknade utdrag som fördjupning och belysning. Ingen enskild person kunna identifieras i vare sig text eller i citat. Personliga uppgifter ändras eller utesluts för att inte riskera att röja de deltagandes identitet. I resultatet presenteras citat med koderna P

(politiker), T (tjänsteperson) och V (volontär) följt av ett individuellt nummer. Kommunerna benämns A, B och C.

Tre samverkanskommuner – olika kontexter

Projektet genomfördes i tre kommuner i Östergötland som skiljer sig åt i kontext och förutsättningar. Här ges en kort beskrivning av de olika kommunerna och frivilligorganisationer som ingår i studien.

Kommun A går under kommungruppsindelningen Större stad enligt SKR:s indelning och har cirka 170 000 invånare. Av dessa är omkring 18 procent 65 år eller äldre. Medelåldern är 40,3 år. Andelen högutbildade uppgår till 43,5 procent, sysselsatta till 77,7 procent och företagare är 6,4 procent. Den demografiska försörjningskvoten är 67,5 procent. Kvoten visar den demografiska fördelning i hur många personer det finns utanför den arbetsföra befolkningen jämfört med personer i arbetsför ålder. Sysselsatt försörjningskvot, som visar hur många personer i icke-arbetsför ålder, det vill säga barn, unga (0-19 år) och äldre (65+ år) det finns i förhållande till varje sysselsatt person i arbetsför ålder (20-64 år), är 86,7 procent. Kommunens kostnader per invånare uppgår till 65 791 kronor (statistik från Ekonomifakta, 2025). Kommunstatistiken indikerar en relativt ung och välutbildad befolkning med hög sysselsättning och en låg andel företagare. Sedan valet 2022 har Socialdemokraterna och Moderaterna en koalition för ett gemensamt styre.

I kommun A har vi studerat en frivilligorganisation som etablerades 1994 och har en lång och tydlig etablerad samverkan med kommunen. Frivilligorganisationen har en arbetande, oavlönad styrelse som ansvarar för verksamheten. Omkring 110 frivilliga deltar i uppdrag och aktiviteter. Organisationen har avtal med kommunen genom ett idéburet offentligt partnerskap (IOP) och nyttjar en mindre kontorslokal som tillhandahålls av kommunen. De frivilliga erbjuder och utför olika former av insatser riktade till individer (individnivå) och aktiviteter till en mer öppen allmänhet (gruppnivå). Insatser på individnivå kan delas in i (a) planerade kontinuerliga insatser och (b) punktinsatser (tidigare kallade akutinsatser). I de planerade insatserna har en frivillig och en äldre matchats och träffas för olika aktiviteter, såsom promenader, sällskap till affären, fika eller kortspel. Punktinsatserna utgörs av olika insatser som inte är planerade utan som uppstår med kortare varsel, det kan handla om läkarbesök, gå till frisör, idrottsmatch, vara hemma med anhörig, ett stöd för ensamstående föräldrar eller situationer när någon behöver social hjälp. Frivilligorganisationen håller i gång ett 20-tal mötesaktiviteter som varje vecka är öppna för allmänheten och en telefonlinje som är bemannad varje vardag under kontorstid.

Kommun B tillhör kommungrupp Större stad med cirka 145 000 invånare. Ungefär en femtedel är i åldersgruppen 65 år eller äldre. Medelåldern i kommunen är 41,6 år. Andelen högutbildade är 29,4 procent. Sysselsättningsgraden är 79,7 procent och andelen företagare är 7,1 procent. Den demografiska

försörjningskvoten är 76 och den sysselsatta försörjningskvoten ligger på 95,5. Kommunens kostnader per invånare uppgår till 69 457 kronor (Ekonomifakta, 2025). Statistiken visar att kommunen har en något äldre befolkning än i jämförbara kommuner, hög sysselsättning och en relativt låg andel högutbildade samt en måttligt hög andel företagare. Sedan valet 2022 har en koalition mellan Moderaterna, Kristdemokraterna och Liberalerna haft majoritet med stöd av Sverigedemokraterna. Hösten 2024 ändrades majoritetsförhållandet. Nu styr en minoritetskoalition mellan Socialdemokraterna, Kristdemokraterna, Centerpartiet och Liberalerna.

I kommun B har vi studerat en frivilligorganisation med lång och tydligt etablerad samverkan med kommunen samt ett kommuninitierat samverkansprojekt med civilsamhället. Frivilligorganisationen startades 1996 och har en etablerad samverkan med kommunen. Kommunen bekostar föreningens lokal och är arbetsgivare för en heltidsanställd samordnare. Organisationen har en styrelse som ansvarar för verksamheten. Ungefär 150 frivilliga utför olika typer av uppdrag och aktiviteter som riktar sig till äldre, ungdomar, familjer och vuxna. De har också en telefonlinje som är öppen tre timmar, tre dagar i veckan, och anordnar återkommande fikatillfällen varje vecka. Det kommuninitierat samverkansprojekt organiseras av kommunen och finansieras av kommunen genom statliga medel. Projektet har en kommunfinansierad projektledare och fyra projektanställda seniorkoordinatorer (med delad tjänst mellan studieförbund och kommun). Syftet med projektet är att få äldre personer att bygga upp minst tre egna nya nätverk. På så sätt blir de äldre en slags frivillig resurs för att bryta ensamhet. Projektet utgår från kommunens träffpunkter i tre utvalda områden. Seniorkoordinatorerna stöttar stegvis den äldre personen att komma in i nya nätverk.

Kommun C är en pendlingskommun nära större stad och har cirka 15 000 invånare, varav 26 procent är 65 år eller äldre. Medelåldern i kommunen är 45 år. Andelen högutbildade uppgår till 26,7 procent, sysselsättningsgraden är 85,6 procent och andelen företagare i kommunen är 11,5 procent. Den demografiska försörjningskvoten är 99,8 och den sysselsatta försörjningskvoten ligger på 117,4. Kommunens kostnader per invånare uppgår till 73 270 kronor (Ekonomifakta, 2025). Statistiken indikerar att kommunen har en äldre befolkning, relativt höga kommunala kostnader per invånare och en hög andel företagare samtidigt som andelen högutbildade är måttlig. Kommunen styrs av en koalitionsmajoritet mellan Socialdemokraterna, Moderaterna och Kristdemokraterna.

I kommun C har vi studerat en mindre frivilligorganisation som etablerades för ungefär 10 år sedan med drygt 25 frivilliga utan finansiering. Frivilligorganisationen har en styrelse och tillgång till en samlingslokal som finansieras av kommunen. Frivilligorganisationen anordnar aktiviteter och festligheter varje år ofta tillsammans med sponsorer från det lokala näringslivet.

Sammanfattning

De tre kommunerna i studien fungerar som illustrativa exempel som belyser olika sätt att organisera och genomföra samverkan. Centralt att ha med sig är således att samverkansformens som beskrivs i exempelvis kommun C också kan förekomma i kommun A och B. Resultatet ska därför förstås som exempel på hur olika hur samverkansformer mellan kommun och frivilligorganisation kan ta sig uttryck.

Civilsamhällets betydelse för att förebygga och motverka ensamhet

I den här delen presenterar vi hur politiker, tjänstepersoner och volontärarbetare uppfattar civilsamhällets betydelse för att förebygga och motverka ofrivillig ensamhet hos äldre.

Politiker om civilsamhällets betydelse för att förebygga och motverka ensamhet

Politikerna betonar civilsamhällets betydelse för att motverka ensamhet. De beskriver civilsamhället som en kreativ kraft. I frivilligorganisationer kan äldre personer hitta sammanhang och mening efter sitt arbetsliv. Samtidigt kan deras erfarenheter tas tillvara. Politikerna framhåller att ensamhet också finns i kommunala boende. Geografisk närhet räcker inte alltid. Civilsamhället ses som en viktig samverkansaktör som kan riva barriärer och skapa personliga kontakter. Ett exempel är kommunala boenden och servicehus. Där kan volontärer fungera som neutrala personer utan formella uppdrag. Det gör det lättare att få kontakt och motverka ensamhet.

Civilsamhället beskrivs också som en aktör som kan möta behov tidigare än offentliga verksamheter. Det gör att social isolering kan brytas innan den blir allvarlig. Frivilligorganisationernas ideella krafter och förmåga att bidra med tidiga åtgärder lyfts fram som en styrka. Detta ses som en kvalitet som ibland saknas inom den offentliga sektorn.

> Det är just då att riva ner hinder för att ta hjälp, för att vi vill vara inne så fort som möjligt, för då kanske mindre insatser hjälper mer än att gått för långt. Och så har man suttit ensam och så mår man jättejättedåligt, ja, men då krävs det ganska mycket mer för att få upp men […] volontärorganisationer som hjälper en vidare, tar bort hinder. (PA13)

Civilsamhället bidrar också med kompletterande kunskap och innovativa lösningar. Flera politiker menar att frivilligorganisationer är bättre på att hantera ”mjuka” sociala värden. Det offentliga ska däremot ansvara för basuppdraget och kärnverksamheten. Samtidigt kan ett närmare samarbete skapa vissa utmaningar. Politikerna har olika åsikter om civilsamhällets roll i relation till politik och ideologi. De menar att den politiska dimensionen påverkar hur nära samarbete man vill ha, vilket ansvar det offentliga ska ta och hur samhället som helhet bör organiseras.

> Inom en kommun kan politiker tycka olika, ofta kopplat till ideologi och parti. (PA14)

Det kan också finnas skillnader i visioner mellan politikerna om civilsamhällets roll. En politiker påpekar att vissa organisationer inte alltid är lämpliga

samarbetspartners för kommunen. Även om civilsamhället är viktig i arbetet mot ensamhet finns det en oro bland flera politiker. De menar att välfärdsansvaret i allt högre grad skjuts över på det civila samhället när det offentliga inte räcker till. Intervjuerna visar hur den politiska dimensionen påverkar samverkan. Målsättningar, samarbetsformer och ramar styr hur nära samverkan bli och vilken roll civilsamhället får i uppdraget att bryta ofrivillig ensamhet.

Tjänstepersoner om civilsamhällets betydelse för att förebygga och motverka ensamhet

Tjänstepersonerna lyfter fram flera aspekter av civilsamhällets betydelse i att bryta ensamhet hos äldre. En satsning på ett starkt civilsamhälle som motverkar ensamhet gynnar inte bara individen. Det kan också hjälpa anhöriga och kommunen som helhet. Ökad livskvalitet, meningsfullhet och trygghet ses som av stort värde. Det kan minska belastningen på närstående och kommunens verksamheter och insatser.

> Livskvalitet för de här människorna betyder ju ändå att det skapar en meningsfull fritid för dem och ökar deras livskvalitet som i slutändan skapar bättre liv och mindre belastning på kommunala myndigheter. (TB11)

> Och man pratar ju mycket om det här, liksom med hälsofrämjande och förebyggande för att skjuta upp behovet utav hemtjänst till exempel och så där och då är ju alla de här aktörerna [frivilligorganisationerna] otroligt viktiga spelare för att kommunens resurser ska räcka sedan till de som verkligen behöver det. (TA18)

Tjänstepersoner som arbetar med kommunala tjänster ser civilsamhället som ett viktigt komplement. När frivilligorganisationer engagerar sig på särskilda boenden blir tillvaron mer meningsfull för äldre personer som riskerar ensamhet. Det sker ofta genom att ordna olika aktiviteter. För verksamheterna innebär det också en möjlighet att utveckla och förbättra arbetet.

> Och utförarna uppskattar ju liksom den lite extra skjutsen som det blir också för dem i deras verksamhet när de får stöd utav andra då. (TA18)

Relationsbyggande är centralt. Det gäller både samverkan med civilsamhället och de mer återkommande kontakterna mellan tjänstepersoner och frivilligorganisationer. Traditionella uppföljningssystem behövs, men nära kontakt och förtroendefulla relationer måste också tas om hand.

Ur ett medborgarperspektiv betonar tjänstepersonerna vikten av personliga kontakter. Frivilligorganisationer skapar möten som stärker banden mellan kommunens invånare. Civilsamhällets har också en roll som medskapande kraft inom kulturområdet. Där bli gränsen mellan mottagare och aktör blir

mindre tydlig. Det ger trygghet för de som deltar genom att de blir aktiva i samhället och i sitt närområde.

> Förutom att man kommer till våra aktiviteter så känner man folk runt omkring sig. Vi har ju haft seniorer som träffades här för första gången, men det visar sig att de bor i samma hus och inte nog med det, på samma våning. Men de hade aldrig känt varandra innan så det är en trygghetskänsla också, men jag känner min granne bredvid, jag vet vem det är. (TB17)

> Jag tänker att det fina här är ju att det inte alltid är så lätt att veta vem som är besökare, vem som är frivillig för det är ju inget som, ja alla har vi olika vägar in liksom. (TB10)

> Inte konstkultur på det sättet utan mera social art där man där man träffas och försöker stärka upp sina medlemmar. (TB11)

Frivilligorganisationerna är ett viktigt komplement till det offentliga när resurserna inte räcker till. Frivilligorganisationernas arbete minskar trycket på kommunen. De möjliggör för kommunen att erbjuda stöd som går utöver de lagstadgade uppgifterna.

Volontärer om civilsamhällets betydelse för att bryta och förebygga ensamhet

Volontärer som intervjuats betonar civilsamhällets betydelse, både för samhällsnivå och för dem själva. De beskriver hur engagemanget ger mening i livet genom att hjälpa andra och samtidigt minska egen ensamhet. Volontärerna ser att frivilligorganisationerna spelar en viktig roll för att avlasta det offentliga. De förebygga ohälsa och utveckla nya innovativa lösningar. I vissa fall har de upptäckt allvarliga sociala behov ligger inom socialtjänsten lagstadgade ansvar. Intervjuerna visar flera exempel där civilsamhällets insatser har varit brutit ensamhet och bidragit till ett mer aktivt liv för äldre personer som varit och riskerat att bli ensamma.

> Och jag känner också att jag har fått stimulans utav det genom att man kan hjälpa en enskild människa, så blir man också hjälpt själv, man får nya influenser, man har många fina diskussioner och om både smått och stort va. (VA4)

> Den personen som jag har nu, hon har ju blivit så förbättrad […] För tre år sedan gick hon inte utanför dörren. […] Idag kan hon gå ner på stan själv, hon går till frissan själv. Tidigare åkte vi alltid taxi tillsammans. (BA2)

Volontärerna lyfter fram att frivilligorganisationerna har olika erfarenheter och kompetenser som finns i frivilligorganisationerna. De nämner bland annat erfarenhet från vård- och omsorgsarbete, politiskt engagemang samt insikter

i kommunala processer. Dessa erfarenheter ger en bred förståelse för både praktiskt arbetet med människor och hur kommunal verksamhet styrs.

Volontärerna beskriver att samverkan med kommunerna varierar. I vissa fall har de en nära dialog. Då kan frivilligorganisationerna bidra med idéer och fungera som en kreativ kraft när nya lösningar formas.

> Vi har ju haft inbjudan till äldrenämnden och vi har haft både äldrenämnden och social- och omsorgsnämnden samtidigt [...] vi har väl haft en lista med oss som vi lämnade över också med önskemål och sånt där. Men alltså hur det har spelat in det vet man inte, för det är nog ingen politiker som vill säga att ”Det här har vi fått utifrån” utan dom vill nog själva säga att ”Det här har vi kommit på” men det spelar ingen roll, är det för en god sak så får man bara tacka och ta emot. (VA4)

I andra fall beskriver volontärerna en mer distanserad relation till kommunala beslutsfattare. Det försvårar samverkan och begränsar civilsamhällets möjligheter att påverka.

> Jag tror att det borde vara ett mer ett samarbete. Mellan både föreningar och politikerna. Jag menar, får man inget ger svar inget gehör och inget gensvar så tappar ju många lusten kanske att fortsätta, för det är ingen som märker eller uppskattar det jag gör ändå. (VC2)

Vid sidan av samarbetet med kommunen betonar volontärerna vikten av samverkan mellan olika frivilligorganisationer. De beskriver att ett gott samarbete inom civilsamhället är centralt för att insatser ska gå dit de gör störst nytta.

> Vi äger ju inte frågan mer än inom vår egen verksamhet. Viktigt är ju också att vi kan samverka med andra [...] så att vi kan lotsa vidare. (VA4)

> Ja, det byggde på volontärer, men också på att det fanns volontärer på andra ställen som kanske skulle kunna passa bättre än det vi kunde erbjuda. Vi var ju en del i en länk, i en kedja kan man väl säga. (VA5)

Civilsamhället har en mångsidig roll i arbetet mot ofrivillig ensamhet. Volontärer upplever att engagemanget ger mening och minskar deras egen ensamhet. Samtidigt bryter deras insatser isolering hos äldre. Frivilligorganisationerna suddar ofta ut gränsen mellan den som ger stöd och den som tar emot. Volontärerna ser civilsamhället som en resurs som kompletterar kommunens ansvar. Organisationerna avlastar välfärdssystemet genom att ta hand om sociala frågor som ligger nära, men utanför, det offentligas kärnuppdrag.

Sammanfattning

Tillsammans visar dessa tre perspektiv den betydelse civilsamhället har i arbetet med att förebygga och bryta äldres ensamhet. Politiker framhåller civilsamhällets betydelse som en kreativ och relationsskapande kraft som kan nå personer tidigt och komplettera kommunens uppdrag. Samtidigt påverkar politiska värderingar hur nära samarbetet kan bli. Tjänstepersoner betonar civilsamhällets betydelse för äldres livskvalitet, trygghet och sociala sammanhang, liksom dess roll i att avlasta kommunens verksamheter genom relationellt och flexibelt arbete. Volontärerna beskriver både den personliga betydelse engagemanget har för dem själva och den betydelse deras insatser har för att bryta isolering hos äldre. Därutöver lyfter de frivilligorganisationernas kompetens, lokala förankring och behov av dialog och erkännande från kommunen. Sammantaget visar resultaten att civilsamhället utgör en betydelsefull aktör som kompletterar det offentliga och kan nå målgrupper och behov som det kommunala systemet har svårt att fånga upp.

Mötesplatser, aktiviteter och ideellt engagemang för att förebygga och motverka ofrivillig ensamhet

I arbetet för att förbygga och motverka ensamhet behövs mötesplatser och aktiviteter. I det här kapitlet presenterar vi hur frivilligorganisationerna och kommunerna skapar sådana platser och ordnar aktiviteter som ger gemenskap och stimulans. Vi lyfter också fram hur ideellt engagemang gör skillnad, både när äldre deltar och när de själva bidrar. Det handlar om hur äldre personer kan engagera sig ideellt och deltaga i aktiviteter. Kapitlet är indelat i de tre kategorierna: politiker, tjänstepersoner och volontärer.

Politiker om mötesplatser, aktiviteter och ideellt engagemang

Mötesplatser och kontaktytor

Politikerna ser mötesplatser och kontaktytor som avgörande för att frivilligorganisationer ska kunna bryta ofrivillig ensamhet och nå medborgarna. Frivilligorganisationer och volontärer beskrivs som viktiga för att bygga lokala nätverk där sådana saknas, med målet att nätverken ska bli självständiga kontaktytor. Därför framhåller politikerna att tillgång till lokaler är en central förutsättning. Frivilligorganisationerna behöver lokaler för att bedriva sitt arbete. Här kan kommunen exempelvis hjälpa till genom att hitta lokaler till rimlig kostnad eller erbjuda sina lokaler. En viktig kontaktyta som också ger en fysisk plats är kommunalt drivna träffpunkter vid särskilda boenden. Flera frivilligorganisationer har aktiviteter på dessa träffpunkter eller motsvarande. Träffpunkterna är service som ligger utanför kommunens lagstadgade skyldighet, i detta fall i relation till socialtjänstens ansvar. Det är politikerna som beslutar om kommunen ska erbjuda sådan service. Detta har också väckt debatt, som en politiker beskriver:

> Vi har ju träffpunkterna, en sån där stor sak som [kommun B] driver, som man inte måste ha enligt Kommunallagen. Det var stor strid om det för två mandatperioder sedan, de föreslogs läggas ner. Och kring de handlar det ganska mycket om ensamhet, och diskuterar man ofta det temat också. (PB13)

Debatten visar hur politiker balanserar mellan lagkrav och lokala behov för att minska ensamhet. Politikerna berättar att beslut om att skapa bättre förutsättningar för civilsamhället väcker ofta diskussioner, både mellan politiker och bland medborgare.

Politikerna framhåller också att de har ett ansvar att skapa kontaktytor med civilsamhället och att vara utåtriktade. De bör aktivt söka kontakt med frivilligorganisationer. De kan också delta i aktiviteter som dessa arrangerar. Dessutom kan politiker bjuda in organisationer och volontärer till mingel och möten för

att stärka samverkan. Relationen mellan kommunen och civilsamhället är ofta komplex, vilket gör detta arbete viktigt, menar politikerna.

Kommunen behöver ofta frivilligorganisationernas kontaktytor för att nå specifika målgrupper. Kommunen har sällan lika stora nätverk själv. Detta visar på en ömsesidighet där civilsamhällets resurser och nätverk är avgörande för att genomföra politiska mål:

> Men ibland är det väl snarare det omvända, det vill säga att kommunen behöver pensionärsorganisationernas kontaktytor för att nå de vi behöver nå, snarare än att vi har massa kontaktytor att erbjuda. (PA11)

Aktiviteter

Politikerna betonar att olika aktiviteter är viktiga för att motverka ofrivillig ensamhet. De lyfter fram sitt ansvar att främja dessa initiativ. Aktiviteterna kan vara sociala sammankomster som fika, kulturarrangemang, underhållning och samtalsträffar. Även informationsinsatser om äldres rättigheter, bostadsstöd och kontakt med vården ses som viktiga. För att säkerställa tillgängligheten till meningsfulla aktiviteter har krav ställts på utförare av särskilda boenden att erbjuda träffpunkter. På så sätt skapas bättre förutsättningar för frivilligorganisationer att samverka med kommunen och erbjuda sociala mötesplatser. Dessa aktiviteter bryter ensamhet. De är också förebyggande och hälsofrämjande insatser som ger en mer varierad vardag.

> Vi har ju varit noga med bakåt i tiden och fortfarande framåt i tiden, som jag förstår det, att arrangera träffpunkter, att ha kulturarrangemang, att ha samtalsträffar och så vidare för att på något vis ändå, och det menar jag ju, in på det här området, för då kanske kommer människor som egentligen inte har det där absolut största behovet, men som ändå blir en resurs på träffpunkten, samtidigt som de också får någonting utav det. (PA10)

Särskilda boenden ska erbjuda aktiviteter som motverkar ofrivillig ensamhet. Det framhåller en politiker och hänvisar till kommunens verksamhetsbeskrivningar. Kravet gäller alla boenden, oavsett driftsform. Upphandlingskraven fungerar som ett politiskt styrinstrument. I samverkan med frivilligorganisationer kan detta bli en utmaning. Samtidigt kan det bli problem om frivilligorganisationer får ersättning för insatser som boendena själva ska stå för, eftersom det kan leda till dubbel finansiering.

Uppsökande verksamhet ses som avgörande för att minska ensamhet. Här är volontärer som aktivt tar direkt kontakt med den äldre personen viktiga. Fasta mötesplatser är viktiga men inte allt. Politikerna menar att det därför behövs ett nära samarbete med de frivilligorganisationer som är aktiva i kommunen. Det innebär också att äldre blir medskapare av sociala aktiviteter och inte bara mottagare.

Politikerna vill främja småskaliga projekt som skapar aktiviteter nära medborgarna. Dessa projekt ska anpassas efter behov och önskemål från medborgare och äldre själva. Kommunen har en viktig roll i att se till att det finns personer som kan skapa kontakt med civilsamhället, vid behov genom anställning. Samtidigt betonas att frivilligorganisationerna ska vara medskapare och inte bara utförare:

> Det är ju mera så här att få folk att bli medskapare, eller kreatörer, och inte bara mottagare eller vad man ska säga. De gör ju saker helt plötsligt, de går inte och blir tilldelade en insats, eller att de går till en sak där någon gör någonting för dem, utan de blir med i ett sammanhang där de gör aktiviteter, för andra, och i och med det så har får de en meningsfull sysselsättning och tillvaro och social gemenskap. Det är ju det bästa, alltså, det är ju dit man skulle vilja komma. (PB17)

Målet är att frivilligorganisationer och volontärer ska bli mer självständiga och arrangera aktiviteter utifrån de behov och intressen de uppmärksammar.

Ideellt engagemang

Politikerna vill underlätta ideellt engagemang. De lyfter fram flera sätt att göra detta: ekonomiskt stöd, tillgång till lokaler och en fördjupad dialog mellan offentliga och ideella aktörer. Det handlar både om praktiska resurser och om att bygga relationer.

Ekonomiska resurser är avgörande för ideellt arbete. I intervjuerna lyfts kommunala föreningsbidrag som särskilt viktiga. Bidragen gör det möjligt att driva verksamhet och planera långsiktigt. Det kan handla om att anställa administrativ personal. För att frivilligorganisationer ska kunna arbeta stabilt och långsiktigt pekar politikerna också på behovet av lokaler och tydliga kontaktpersoner i kommunen:

> Däremot så tror jag att kommunens lokaler, kommunens kontaktpersoner är väldigt viktiga för att det ideella ska kunna verka. […] Deras medlemsmöten är ju var för sig, men också de bygger ju på föreningsbidrag och att det finns lokaler att vara i, skolmatsalar eller servicehus. (PA10)

Enligt politikerna är det ett aktivt politiskt ansvar att främja ideellt arbete. Politikerna betonar att kommunen behöver initiera och ha dialog med frivilligorganisationer. De menar att kommunen inte enbart bör förlita sig på egna resurser. Den kan också ta tillvara på volontärernas kompetens och motivation. Många äldre söker nya meningsfulla sammanhang efter arbetslivet och vill bli volontärer.

Politikerna uttrycker en oro för att det ideella arbetet ska förlora sin karaktär. I intervjuerna säger de att om dialogen börjar likna offentlig upphandling förloras det frivilliga engagemanget. De ser en svår gräns:

att stödja och värna ideellt arbete utan att civilsamhället tappar sina unika egenskaper.

Tjänstepersoner om mötesplatser, aktiviteter och ideellt engagemang

Mötesplatser och kontaktytor

Tjänstepersonerna betonar vikten av centrala samlingsplatser för äldre. I alla tre kommuner finns sådana platser där frivilliga och volontärer deltar. Kommunen tillhandahåller lokaler och organiserar aktiviteter i samverkan med frivilligorganisationer. Ofta finns även kommunalt anställd personal som är med i samordning och genomförande. Återkommande aktiviteterna beskrivs som viktigt för att skapa en plats där deltagarna själva bidrar till den sociala och kulturella miljön.

I vissa kommuner har man genom avtal med privata utförare av särskilt boende krav på att ha träffpunkter. Tjänstepersonerna beskriver att dessa fungerar som lokala mötesplatser för sociala aktiviteter. Utformningen varierar, till exempel i storlek och tillgång till kök, vilket påverkar val av aktiviteter. Samtidigt ser tjänstepersonerna utmaningar med att hålla aktiviteterna igång om kommunens samordnande funktioner försvinner. Samspelet mellan kommunala aktiviteter, boenden och mötesplatser är komplext.

Placeringen av mötesplatser vid särskilda boenden kan ge intrycket att aktiviteterna endast är avsedda för de boende. Det gör att vissa äldre avstår från att delta eftersom de inte identifierar sig med boendets målgrupp. En tjänsteperson beskriver:

> Det är den där normen, vi tänker att man ska komma, så att då går en kanske till en träffpunkt som ligger upp ett säbo [särskilt boende], det är lite läskigt och jobbigt och så. Och så har vi vissa [träffpunkter] som inte ligger ihop med [särskilt boende], men vi ser ju att det gör skillnad på vart de ligger, men vi ser också stora skillnader i vilka typer av aktiviteter som ges, vi gör det. (TB13)

Här finns ett behov att informera och nå ut till de äldre att alla är välkomna att delta. En annan utmaning är att involvera personal på särskilda boenden i arbetet med att utveckla aktiviteter som är attraktiva och inkluderande för äldre.

> Det blir lite svårt att utmana ibland när man jobbar själv och man driver och det blir liksom sin egna sakfrågor. Så det här är ju en utmaning i att liksom få personalen också att utveckla och driva och prova och liksom. (TB13)

I vissa områden saknas mötesplatser i anslutning till särskilda boenden. I stället har andra former av mötesplatser etableras, till exempel genom studieförbund. Där möts både yngre och äldre vilket tjänstepersonerna ser som

positivt. För att ha sådana mötesplatser och skapa sociala nätverk i närområdet blir det lokala civilsamhället en viktig resurs. Det gör det möjligt för människor att samlas och knyta kontakter där de bor.

> De försöker bara knyta ihop och att i de föreningar som finns i de här bostadsområdena. Jag tror väldigt mycket på det här lilla. Alltså att man inte jobbar över hela [staden]. (TB14)

> Jag tror att 99 procent av alla som kommer hit, de kommer från [område]. Det händer mycket sällan att någon utifrån kommer hit. (TB17)

Aktiviteter

Tjänstepersoner som samarbetar med frivilligorganisationer beskriver ett otydligt ansvar för sociala aktiviteter. De ser samverkan som både en utmaning och som en möjlighet att skapa nya former av aktiviteter som annars hade varit svåra inom kommunens ramar. Tjänstepersonerna betonar att äldre ska kunna träffas i offentliga miljöer. Det kan vara på caféer, vid idrottsarenor eller andra platser där det offentliga rummet blir en naturlig del av sociala möten. Sådana platser skapar kopplingar mellan äldre och samhället. Det kan motverka isolering och förstärka delaktighet i det lokala samhället.

Tjänstepersonerna framhåller behovet av ett diversifierat utbud av aktiviteter för att motverka ofrivillig ensamhet bland äldre. Gruppen äldre är olika när det gäller ålder, aktiviteter, kulturell tillhörighet och social bakgrund. Därför behöver anpassade och varierade aktiviteter för att motverka ensamhet bland alla.

> Så det kanske inte får vara för brett, eller för stort, men det finns ändå viss variation så det tror jag är positivt. (TC6)

För att nå ut till fler äldre behövs både gruppaktiviteter och individuella möten. Flera tjänstepersoner lyfter att volontärerna har en viktig roll i att skapa personliga sociala kontakter.

> Det är ju kanske volontärens betydelse för i de enskilda kontakterna som de har. Det kan jag tänka mig betyder mycket för dem som de träffar så på tu man hand så att säga så för de som omfattas av det så är det säkert, väldigt betydelsefullt. (TA18)

> Ja de har ju gruppaktiviteter med olika inriktning, så är det. De har bland annat nu på trygghetsboenden har de öppna grupper och de har slutna grupper och med lite olika inriktning, och de prövar nytt hela tiden. Och det här är ju också för att fånga upp personer lite. (TA16)

Aktiviteterna behöver utgå från äldres egna intressen och behov. Det räcker inte med förutbestämda aktiviteter från kommunens där deltagarna är passiva. Ett annat arbetssätt gör de äldre delaktiga i att skapa aktiviteter som passar

deras vardag. Då blir de medskapare istället för mottagare av ett begränsat utbud.

> Ja alltså det här med aktiviteter. Det är vardagsaktivitet brukar jag oftast lyfta fram, ännu mer nu, så att det inte bara hamnar på den här trubaduren. (TB14)

> När vi startade projektet hade vi inga direktiv, inga bestämda aktiviteter, utan vi har sagt tidigt för oss att alla aktiviteter ska vi skapa. Det blir bara utifrån behovet som vi ser hos våra äldre och det blir så att de kommer med idéer, ibland själva eller vi provar med någon aktivitet, kanske det fungerar, eller fungerar det inte så slutar vi med. (TB17)

I ett projekt som beskrivs har målsättningen varit att varje individ ska ha minst tre olika former av nätverk.

> Så att vi har det som ett mål i det här att man ska ha en avslutning med tre stycken nätverk, och det kan vara ett kamratgäng, men det måste vara lite mer kontinuerligt och inte bara [träffas] en gång. (TB14)

Ideellt engagemang

Tjänstepersonerna beskriver att arbetet med att främja ideellt engagemang är komplext och kräver flera insatser. De betonar vikten av att stärka samverkan mellan olika organisationer och mellan civilsamhället och kommunen för att nå äldre som lever i ensamhet. Hur aktiviteter kommuniceras är också viktigt. Traditionella informationskanaler, som informationsblad på äldreboenden, är svårt att få igenom. Det gör det svårt att sprida information om aktiviteter. Samtidigt har nya strategier utvecklats för att nå målgruppen bättre.

> De nämnde att ja, men där fick de inte sätta upp några lappar och där fick de inte, och då ligger ju liksom allt i händerna på omvårdnadspersonalen. För då måste ju de tipsa, annars når ju inte de ut. Så du vet, det här är inte enkelt alltid – hur når man fram? (TA16)

> Så där, men det vi gör det är att vi upptäckte att vi får försöka hitta dem när de går till affären. Ja, OK, vi tar hjälp av hårfrisörer, vi tar hjälp av bostadsrättsföreningar, där man har möten, via begravningsentreprenör. Bara en sån här intressant grej som dök upp. (TB14)

Föreningsbidrag kopplat till aktiviteter och mötesplatser kan stärka organisationerna. Samtidigt ser tjänstepersonerna en risk: bidragen riskerar att minska samverkan mellan frivilligorganisationer. Detta beror på att bidragen ofta kopplas till hur många personer som deltar i den egna verksamheten. Tjänstepersonerna betonar också vikten av centrala kontaktpersoner i kommunen. Genom att utse en samordnare kan frivilligorganisationerna

involveras i planeringen. Det gör det lättare att koppla ihop olika initiativ och underlätta samverkan.

> Eftersom jag är med i olika aktiviteter kan jag få fler idéer och knyta samman önskemål. Så det är grejen. Vi ser att en person måste ha en central roll i allt det här och koordinera. För bara frivilliga... jag vet inte. Det finns nog ingen människa som orkar vara frivillig hundra procent, som jag jobbar hundra procent. (TB17)

> I huvudsak är det ju aktivitetsledaren som är lite spindeln i nätet, kan man säga. Det är ju hon som bjuder in frivilligorganisationerna och sedan organiserar upp en termin i taget. Exempelvis hur det fungerar, de utvärderar tidpunkter och så vidare. Så det är den typen av samverkan vi ser. Jag skulle nog säga att det är aktivitetsledaren som styr upp de här sakerna. (TC6)

Tjänstepersonerna betonar vikten av samverkan mellan olika organisation och mellan det civila samhället och kommunen. Nätverk behövs också inom kommunens egna verksamheter. Att samordna uppdrag och dela erfarenheter mellan olika yrkesgrupper ses som en viktig strategi mot o ensamhet. I en kommun har man skapat en nätverksgrupp som träffas och delar erfarenheter, idéer och lösningar.

> Jag har suttit med i en ensamhetsgrupp, som vi kallat det, där vi fick ett uppdrag sen jag kom. Vi var olika professioner i [kommunen] och hade nätverksfrukostar under hela förra året och i år, där vi också diskuterade olika lösningar. Alla upplevde ju samma sak, oavsett om du är en förening, en vårdcentral eller något annat, att informationen är svår att sprida. Vi har försökt att hitta lösningar, men det vi kom fram till är att det är väldigt svårt att nå ut. (TB13)

Behovet av lokala nätverk är viktigt för att fler ska engagera sig ideellt. Personliga nätverk spelar stor roll för att sprida information om frivilligorganisationer och aktiviteter. Tjänstepersonerna betonar också att all information inte bör kommer från kommunen eller offentliganställda.

Volontärer om mötesplatser, aktiviteter och ideellt engagemang

Mötesplatser och kontaktytor

Att skapa mötesplatser är en central del av volontärorganisationernas arbete. De beskrivs som viktiga arenor för social samvaro och engagemang. Organisation och utformning av dessa mötesplatser varierar mellan olika kommuner. En volontär berättar att fler mötesplatser har lett till ett bredare utbud av aktiviteter.

> Det har förändrats bara under de 10 år som jag har varit aktiv […] Mötesplatsen har blivit mycket större. Nu har vi ju flera aktiviteter varje vecka som man kan komma till, vi har breddat. (VB5)

I alla tre kommuner finns en central mötesplats där volontärer kan samlas och samverka. Dessa platser ligger ofta i centrum av kommunens centralort och koordineras av kommunen. I vissa fall finns anställd personal som planerar och organisera aktiviteter. Centrala mötesplatser ger ett brett utbud av aktiviteter men kan vara svåra att nå för äldre med begränsad rörlighet eller som bor långt bort. I en kommun fanns tidigare en bussförbindelse som ett företag finansierade. När den upphörde blev det svårare för många att delta i aktiviteter.

> Vi hade ju förut en buss […] den var ju gratis för den var ju företag som stod för den […] Det är synd att de la ner den. (VC6)

Vissa kommuner har satsat på lokala mötesplatser i olika delar av staden. De skapas ofta i samarbete med särskilda boenden, serviceboenden eller folkhögskolor. Den geografiska närheten gör det lättare för äldre att delta. Volontärerna betonar att mötesplatserna ska vara öppna för personer som inte bor på boendena.

> Det är viktigt att man inte stänger igen det här, utan att det kommer folk utifrån. (VA4)

> Senaste jag hörde om när det var så många, jag undrar om inte det var [namn på samlingslokal] faktiskt, då var dom flesta utifrån, dom bodde alltså inte på servicehuset och det är jättebra. (VA5)

Utöver den geografiska tillgängligheten lyfts även vikten av informationsspridning. För att äldre ska få kännedom om mötesplatserna krävs effektiva informationskanaler. Många äldre har begränsad tillgång till digitala medier vilket kan försvåra kommunikationen.

> Nu har ju inte alla sån här telefoner. Annars så går ju [namn] ut varje vecka med information på Facebook. (VB2)

Mötesplatserna är inte bara sociala kontaktytor för äldre. De fungerar också som samlingspunkt där volontärerna kan planera och samordna sin verksamhet. Många organisationer saknar egna lokaler. Därför är samverkan med kommunen avgörande för att de ska kunna bedriva sin verksamhet.

> Vi använder ju de här lokalerna så mycket vi behöver och alla våra möten, styrelsemöten och medlemsmöten, så det är bara att vi kommer. (VC1)

Aktiviteter

Volontärerna berättar att frivilligorganisationer ordnar många olika aktiviteter för att minska ensamhet bland äldre. Aktiviteter varierar i storlek och form. Det kan vara större evenemang såsom sommar- och julfester. Det kan också vara mindre gruppaktiviteter som läsecirklar och fika. Dessutom ges individuella insatser som anpassas efter personliga behov. Exempel är stöd vid läkarbesök, handmassage, stöd vid sorgearbete eller att uppfylla önskemål, som att gå på konsert eller idrottsmatch.

Individuella insatser lyfts om särskilt viktiga. De gör det möjligt att skapa en mer personlig relation och kan komplettera kommunens insatser. I vissa fall kan kontakt med en volontär vara ett alternativ för personer som av olika skäl säger nej till kommunal omsorg. En volontär beskriver en sådan erfarenhet.

> Och hon vägrade all kontakt med personal och sånt där, men efter några veckor så ja, så lyckades jag få henne att prata och gå ut och så där. Och hon satte jättestort värde på det sen och sen kom jag nästan 2 gånger i veckan i 3-4 års tid. Från att ha varit en helt annan människa. Hon levde upp och var jättepigg och vi var ute och gick och var med på underhållning. (VA8)

En av de främsta utmaningarna som volontärerna lyfter är svårigheten att nå dem som är i störst behov av insatserna. Särskilt svårt är det att nå gruppen äldre män. En viktig fråga är hur gemensamma aktiviteter kan göras meningsfulla utan att deltagarna känner sig utpekade som föremål för en särskild insats. En volontär berättar om svårigheterna att starta en grupp för män.

> Det var väl enstaka personer som kom, men dom här egentligen som kanske skulle ha haft mest nytta av det, dom kom inte och vi försökte på olika vis här. Jag höll på ett halvår och sen så sa jag det, att jag tycker inte det är meningsfullt att vi fortsätter […] Ska vi vara en mansgrupp då måste vi åtminstone vara fem stycken […]. Men det är nästan retligt om man ska bjuda in och så kommer det en eller två […] Men det finns säkert en potential att ha olika verksamheter då men att det kanske ska komma in liksom bakvägen efter en kaffestund eller så där, att man sitter kvar, mer naturligt så att man inte blir utpekad ”Jag är föremål för nån form av verksamhet, vi som är ensamma här”. (VA7)

Volontärerna betonar att aktiviteter ska kännas öppna och välkomnande. Deltagandet ska ske naturligt och där gemenskapen stå i centrum, inte behovet av stöd. Ett sätt är att börja informellt. Det kan vara med en fikastund istället för att annonsera en insats för ensamma äldre. Frivilligorganisationerna har också riktade initiativ till kvinnor som lever i ensamhet. Ett exempel är träffar för kvinnor som har invandrat till Sverige eller har utländsk bakgrund.

> Vi hade en aktivitet på eftermiddagar där det bara för kvinnor, så att de skulle veta det, att det är inga män på den här eftermiddagen, och det är väl ganska populärt i och för sig. Men det kanske inte var egentligen den grupp kvinnor som vi hade förväntat oss. (VB5)

En viktig aspekt som volontärerna lyfter är att aktiviteterna ska vara kostnadsfria. Det anses nödvändigt för att alla ska kunna delta, oavsett ekonomi. Samtidigt berättar de att andra organisationer tar betalt för liknande aktiviteter.

> Tanken är ju lite grann också, att det ska inte kosta någonting på våra träffar. Alla ska kunna gå oavsett om du inte har några pengar. Det är viktigt faktiskt. (VC2)

> Och det finns ju en förening nu som håller på och etablerar sig här i området […] Där kostar det ungefär 200 kronor för den enskilde per timme att få besök av nån. (VA5)

Frivilligorganisationernas insatser kompletterar kommunens arbete och når personer som annars står utanför.

Ideellt engagemang

För att öka engagemanget i civilsamhället behövs vissa förutsättningar. De handlar om materiella resurser, organisatoriska förhållanden och god relationen med kommunen. Tillgången till lokaler lyfts upp flera gånger. Där kan organisationerna planera, organisera och genomföra sina aktiviteter. Ekonomiska resurser är en annan faktor. Att aktiviteterna ska vara kostnadsfria för deltagarna innebär kostnader för organisationen. Organisationerna är därför beroende av ekonomiskt stöd, vilket kan komma från olika källor. Ett exempel är idéburet offentligt partnerskap (IOP). Frivilligorganisationerna kan också samverka med kommunens personal eller får stöd från lokala företag.

En återkommande aspekt är att frivilligorganisationerna ska behålla sin självständighet. De vill inte bli en upphandlad tjänst. Volontärer betonar att samverkan fungerar bäst när kommunen inte detaljstyr verksamheten.

> Jag tycker väl att samarbetet har fungerat alldeles utmärkt. Det är den delen att de har inte försökt styra vår verksamhet i någon riktning. (VB5)

Flexibilitet är en viktig faktor för att möjliggöra volontärarbete. Många volontärer är pensionärer och betonar att deras insatser ska bygga på frivillighet, inte kännas som en anställning. Därför behövs en kultur som uppmuntrar engagemang utan krav på fasta åtaganden.

> Det är ju inga tvång på något sätt utan man är ju välkommen att komma när man har tid alltså och komma till centralen och träffa andra. (VB2)

Engagemang är kärnan i frivilligorganisationerna arbete, För att hålla engagemanget levande behövs samordning inom organisationen. Personer med en samordnande roll kan skapa struktur och se till att volontärerna får rätt uppgifter. De känner till volontärernas kunskaper och målgruppens behov. De vet också hur samverkan med kommunen fungerar. Det finns olika åsikter om dessa roller ska vara avlönade eller fortsätta vara ideella.

> För det är helt nödvändigt att det finns någon som är heltidsengagerad om det ska hålla ihop och kunna administrera ledsagning, språkcaféer och annat. (VB4)

> Men det blir väl ganska klar majoritet för att de själva som sitter och jobbar i styrelsen på kursgården också och hjälper till i kansliet. De vill inte heller ha något betalt, utan det här är ideellt och en frivilligorganisation. Det ska inte börja ersättas. (VA9)

Volontärerna betonar att engagemanget fungerar bäst när kommunen respekterar organisationernas självständighet och identitet.

Konkreta faktorer för mötesplatser, aktiviteter och ideellt engagemang – en sammanfattning

Intervjuerna med politiker, tjänstepersoner och volontärer visar flera viktiga faktorer som är viktiga vid samverkan mellan kommun och civilsamhälle för att bryta ensamhet. En översikt av dessa presenteras i figur 1.

Figur 1.

Lokaler och fysiska mötesplatser

- Centrala mötesplatser: kommunalt koordinerade volontärcentrum, träffpunkter i kulturhus och bibliotek; centrala lokaler för planering och medlemsmöten. Möjliggör brett utbud men kan vara svåra att nå för äldre med begränsad rörlighet.
- Lokalt förankrade mötesplatser i bostadsområden: kvarterslokaler, bostadsrättsföreningars lokaler, studieförbundslokaler, folkhögskolor, servicehusens gemensamma rum; ökar närhet och vardagsnära deltagande.
- Mötesplatser i anslutning till särskilda boenden: samlingsrum, kök där boende, personal och volontärer genomför öppna och slutna grupper; viktigt att dessa hålls öppna för externa deltagare för att undvika stigmatisering.
- Subventionerade och delade lokaler: kostnadsfria bokningsrum i kulturhus, skolsalar och föreningslokaler, kommunalt subventionerade lokaler som sänker tröskeln för organisering; buss- eller transportlösningar för att underlätta deltagande från utkanten.

Mobila kontaktytor, uppsökande arbete och individuella kontaktytor

- Mobila och tillfälliga mötesytor, caféer, parkaktiviteter, torgaktiviteter, evenemang vid affärer eller hos frisörer; aktiviteter i äldreomsorgens lokaler utanför ordinarie tider.
- Uppsökande och individuella insatser: volontärbesök i hemmet, promenadkompis, ledsagning till kultur- eller idrottsevenemang; trygghetsringning; stöd vid läkarbesök, personligt samtalsstöd och sorgearbetestöd. Dessa kontaktytor når personer som inte söker sig till fasta platser.

Formella kontaktytor och nätverk

- Namngivna kontaktpersoner och samordnare: kommunala volontärsamordnare eller aktivitetsledare som planerar terminer, bokar lokaler och kopplar ihop föreningar.
- Dialog- och nätverksforum: regelbundna möten mellan tjänstepersoner, politiker, föreningsledare och vårdaktörer; lokala referensgrupper eller tematiska nätverk (t.ex. ensamhetsgrupp).
- Utveckla gemensamma informationskanaler och transportlösningar.

Aktiviteter, medskapande och inkludering

- Återkommande sociala aktiviteter: fika-träffar, läsecirklar, temagrupper, kulturkvällar, musik- och teaterarrangemang; regelbundenhet skapar möjlighet att deltagarna blir medskapare.
- Medskapande format: workshops ledda av äldre, studiecirkelaktiviteter, små intressegrupper, målsättning: flera kontinuerliga nätverk per individ.
- Målgruppsanpassning och kostnadsfrihet: informella starter via t.ex. gemensam fika för att undvika stigmatiserande; särskilda grupper för kvinnor eller invandrade äldre; krav på kostnadsfria alternativ eller subventioner för att säkerställa deltagande.

Kommunikation och spridning

- Kommunikationskanaler: icke-digitala informationskanaler via affischer, anslag i butiker, samarbeten med lokala aktörer såsom frisörer, bostadsrättsföreningar; personlig nätverksspridning och gemensamma evenemangskalendrar.

Stödfunktioner, finansiering, samverkansregler

- Samarbets- och stödformer: föreningsbidrag, projektanslag, stöd för nya idéer, IOP-samarbeten, subventionerade lokaler, utse kommunal volontärsamordnare, administrativt stöd för aktivitetsledare, utbildning.
- Regler för samverkan: bidragskriterier som uppmuntrar samarbete mellan flera föreningar, delning av lokaler eller gemensamma projekt för att minska konkurrens. Viktig förutsättning att civilsamhällets självständighet och frivilligorganisationens identitet respekteras.
- Uppföljning och hållbarhet: nätverksmöten, pilotprojekt, årligt uppföljningsmöte, gemensamma kalendrar och möjlighet till flerårsfinansiering för långsiktig hållbarhet.

Organisatoriska förutsättningar för frivilligorganisationen

- Lokaler och utrustning: mötesrum i kommunens lokaler, föreningslokaler, servicehusens samlingsrum; teknik.
- Ekonomiska resurser: för att hålla aktiviteter kostnadsfria.
- Organisatorisk kapacitet: samordnare eller aktivitetsledare, styrelsefunktioner, administrativa roller och rutiner för introduktion och uppföljning av volontärer, möjlighet till deltidsadministration via bidrag.
- Flexibla volontärformer: korta insatser, tillfälliga engagemang och medskapande roller som bevarar frivillighetens karaktär.

Konkreta faktorer vid samverkan mellan kommun och civilsamhälle för att bryta ofrivillig ensamhet – en sammanfattning.

Samverkansformer mellan kommun och civilsamhälle

I detta kapitel visar vi tre samverkansformer mellan kommun och civilsamhälle för att motverka ensamhet bland äldre personer. Samverkansformerna ska ses som illustrativa exempel. De speglar inte hela bilden – kommuner kan ha flera former för samverkan. Tidigare har vi redovisat resultat utifrån grupperna politiker, tjänstepersoner. Nu, i kapitel åtta och nio, presenteras resultatet uppdelat på de tre kommunerna: A, B och C.

De tre samverkansformerna är: ***kommunen som facilitator***, ***kommunen som katalysator*** och ***kommunen som koordinator*** (se figur 2). De visar olika sätt som kommunen kan stödja civilsamhället i arbetet att motverka ensamhet – från att skapa mötesplatser och nätverk till att driva utveckling och samordna insatser. Samverkansformerna kan ses som olika strategier som kommuner använder. Valet av strategi kan bero på lokala förutsättningar och vilken frivilligorganisation man samverkar med.

Figur 2.

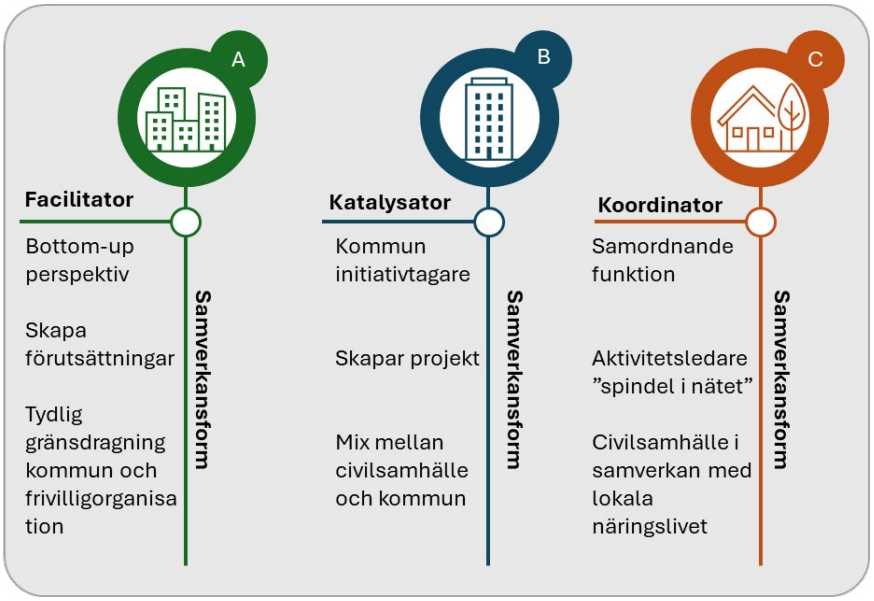

Samverkansformer mellan kommun och civilsamhälle i kommun A, B och C.

Varje kommunavsnitt börjar med en del som visar hur intervjupersonerna ser på kommunens samverkan med civilsamhället i arbetet med att bryta ofrivillig ensamhet. Här får vi en bild över civilsamhällets betydelse i det här arbetet.

Därefter presenterar vi den samverkansform som är typisk för kommunen som visar hur lokala förutsättningar formar arbetet mot ensamhet.

Kommun A: Kommunen som facilitator

Vad kännetecknar samverkan mellan kommun och civilsamhälle i kommun A?

I kommun A sker samverkan genom ett nära samarbete mellan kommunen och fristående frivilligorganisationer. Volontärer och kommunföreträdare betonar att frivilligorganisationernas oberoende är viktig. Det gör det lättare att testa nya idéer och engagera lokalt och på sätt hitta nya arbetssätt mot ensamhet bland äldre personer.

Volontärer och politiker menar att civilsamhället ska ha frihet att bestämma över sina uppgifter och starta egna initiativ. Flera volontärer betonar att engagemanget blir starkare när arbetet är ideellt. Att inte ha anställda har gjort att verksamheten utvecklas mer fritt och har gett utrymme för idéer.

> När vi inte har haft nån anställd och bestämde att styrelsen skulle vara en arbetande styrelse och med volontärer då skulle försöka klara det här själva. Det är då jag tycker det har tagit riktig fart, faktiskt. (VA6)

Politiker menar att civilsamhället ska bidra med idéer, inte utföra kommunala uppdrag. Frivilligorganisationernas arbete ses som ett viktigt komplement till det offentliga. De kan bidra med nya perspektiv och arbeta på andra sätt än kommunen. Politiker betonar också att civilsamhällets oberoende är avgörande för att det ska kunna vara en kreativ kraft och utmana invanda arbetssätt.

> Att man ser att ni liksom tillför någonting också mår boendena bättre. Alltså, det är lite sånt […] Jag tycker att man ska ha lite egna idéer alltså försöka pusha lite. (PA13)

Samtidigt uppstår en förväntan att civilsamhället tydligt visar vad det självständigt kan tillföra. Det kan skapa spänningar i relationen till kommunen. Civilsamhällets betydelse kopplas till initiativkraft och förmåga att komplettera offentliga verksamheter, vilket leder till förväntningar att visa sin särart och vad de tillför till kommunen.

En annan aspekt som framkommer är civilsamhällets unika förmåga att bygga relationer och skapa möten som präglas av tillit. Det sker på ett sätt som skiljer sig från det offentliga. Det ideella engagemanget gör att trösklarna för delaktighet blir lägre, inte minst genom personliga kontakter och informella vägar in. En politiker uttrycker det på följande sätt:

> Däremot är det klart att om en granne i trappuppgången kom så här hänger du med. Då blir det väl någonting annat, möjligen. Jag tror det krävs mera sådana insatser. […] Jag är så övertygad om

> att basen måste vara föreningsliv. Alltså, vi kommer inte ifrån det. (PA12)

Civilsamhällets roll i kommun A beskrivs att komplettera offentliga insatser, inte ersätta dem. Intervjupersonerna framhåller att civilsamhället bygger på självorganisering och starkt ideellt engagemang. De lyfter också fram förmågan att mobilisera sociala resurser på nya och kreativa sätt. Utifrån sin självständighet kan civilsamhället skapa andra typer av omsorgsrelationer än kommunen. Vilket ses som särskilt viktigt i arbetet med att bryta ensamhet bland äldre.

Kommunen som facilitator

Från intervjuerna framkommer en samverkansform där kommunen fungerar som en facilitator. Formen karaktäriseras av en strategi som växer underifrån, en så kallad bottom-up-orienterad strategi. Här betonas att civilsamhället ska utvecklas organiskt och självständigt för att kunna bidra och påverka. Kommunen gör det möjligt genom ekonomiskt stöd, lokaler och kontaktytor. Det blir en infrastruktur som skapar förutsättningar.

> Allt ifrån föreningsbidrag till att man upplåter lokaler och kanaler till att man kanske hjälper till med liksom infrastrukturen för att hitta varandra och mötas. Så där tänker jag att kommunen kan facilitera olika möten på olika sätt. Och där kan vi nog komma mycket [längre] än vad vi har gjort idag. (PA11)

> Hur kan vi skapa arenor och mötesplatser oavsett om de är fysiska eller digitala där människor kan få svar på frågan: Ja, men vad gör jag med mitt engagemang, vad behöver göras, var kan jag bidra? (PA10)

Kommunen har ett formellt samverkansavtal med frivilligorganisationen, ett IOP. I avtalet har parterna formulerat ramar för samverkan. Det bygger på tillit och ger organisationen stor frihet att utforma sin verksamhet. Flera intervjupersoner betonar att civilsamhället ska organisera sin verksamhet på egna villkor. Kommunens inblandning ska vara begränsad. Detta konkretiseras genom IOP:et.

> De har varit en aktör länge i kommun A och hade väl ett bredare uppdrag tidigare till fler målgrupper men i och med den nuvarande IOP så är det mer riktat mot äldreomsorg, och volontärarbete till ensamma äldre, och aktiviteter på till exempel träffpunkterna som framförallt för äldre då […] Jag tror det var så det hade blivit i praktiken, att man riktade sig mot den äldre befolkningen, och att vi också då formaliserade det så att uppdraget också beskrev det som det faktiskt var. (TA18)

Kommunen bidrar också med infrastruktur. Ett exempel är mötesplatser som hålls vid exempelvis trygghetsboenden. Dessa platser är viktiga arenor för sociala aktiviteter där frivilligorganisationer kan genomföra sina insatser.

Politiker är medvetna om gränsen mellan kommunens ansvar och civilsamhällets uppgifter. De menar att kommunen inte ska styra frivilligorganisationens innehåll eller upphandla deras insatser. De ser risker med att det kan påverka engagemanget och hota självständigheten.

> Det ska vara lite som kulturen armbågslucka [...] Det är ju därför det kan vara lite knepigt med om man lägger arbetsuppgifter på dem. Det finns ju många som diskuterar om man ska börja köpa tjänster av dem. Jag tycker att det är lite på gränsen för då finns det en risk att vi styr vad det är de ägnar sig åt och det ska vi inte göra däremot ska vi vara hyfsat generösa med bidrag till dem för de gör en god insats. (PA12)

> Jag gillar frivilliga organisationer för jag gillar hela folkrörelsen och så och hela den kraften. Men sen har jag också någonstans att vissa basgrejer ska kommunen hantera och stå för och inte räkna med att andra ska utföra. (PA14)

Liknande tankar framhölls även från civilsamhällets håll där man inte ville att sammanblandningen mellan kommun och frivilligsamhälle blir för stor.

> Det har ju vart min stora käpphäst, att man kan inte ska blanda ihop anställda [...] Men när det blir kris i kommunen då vet man vad som händer, då blir det den delen som tar över. Så man har ju två lojaliteter på nåt sätt och det är inte lätt att hantera det, det blir svårt. (VA5)

Civilsamhällets bidrag framhålls som centralt, men det finns också en vilja att hålla balansen. Kommunen ska skapa förutsättningar men inte styra innehållet. Denna syn märks i tjänstepersonernas erfarenheter av IOP. Det är en relativt ny form för samverkan där rutiner för uppföljning och ansvarsfördelning inte är helt etablerade.

> Det som är lite annorlunda med en IOP och som gör också kanske att vi inte jobbar på ett sätt som vi normalt sätt gör, där vi har bättre koll, där man följer upp och begär in åtgärder, som är det normala arbetssättet i förhållande till våra utförare, så är det lite annat när man skriver en IOP. Det bygger ännu mer på förtroende, man sätter inte några skarpa krav, det är inte ett avtal i den juridiska bemärkelsen som ett annat avtal är och så vidare. Så därför tror jag också att man blir lite mer osäker på hur man ska agera som kommunal tjänsteperson. Kan vi sätta krav eller är det upp till dem. Hur ska det här samarbetet vara oss emellan. Det är lite osäkerhet kring det kan jag säga. (TA18)

Samverkan beskrivs som produktiv och kompletterar kommunens arbete. Civilsamhället bidrar med kompetens och närhet till målgruppen. Intervjupersonerna lyfter fram detta som en styrka. Samtidigt visar tjänstepersonernas beskrivningar att samverkansformerna fortfarande utvecklas. Det finns osäkerhet kring roller och ansvar. Kommunens roll som avtalspart omprövas i samverkan med civilsamhället.

I intervjuerna framkommer att det är viktigt att det finns tydliga gränser för civilsamhällets uppdrag. Frivilligorganisationerna arbetar aktivt för att stötta äldre i vardagen. Däremot gör de inte insatser som kräver medicinsk expertis eller expertis inom socialvård. En volontär beskriver det så här:

> Vi går ju inte in och gör någon sjukvård. Det ska alla veta. Vi går inte in i missbruk, vi går inte in om vi vet att de har en demenssjukdom. Den kompetensen anser vi att vi inte har, men ibland så får någon demens under tiden vi går där, det är så för flera och då blir det något annat. Men när det börjar bli för mycket, då slutar vi. (VA7)

För att samverkan ska fungera behövs tydliga möjligheter till avgränsning och överlämning mellan kommunala insatser och frivilligorganisationernas arbete. Kommunen har egna resurser, som kuratorer som ger samtalsstöd till äldre som känner sig ensamma. Flera ser ett behov av mer samverkan, men idag saknas tydliga samverkansstrukturer mellan frivilligorganisationer och kuratorer.

> Det är ju bra att man har kännedom om varandra, liksom att veta. Vi vet ju mycket väl vad de gör men och de vet säkert mycket vad vi gör, men sen är det svårt att... Skulle den här personen kunna vara bra för resurspoolen? Den senioren har fått väldigt svårt att veta liksom för jag vet ju inte vad de som är som jobbar där, vad de har för, vad ska man säga, intressen eller hur starka de är. (TA15)

Kort sammanfattning

Sammanfattningsvis karaktäriseras kommun A:s samverkan med civilsamhället av formen kommunen som facilitator. Kommunen skapar delaktighet och lokalt engagemang genom stöd som bidrag, lokaler och mötesplatser. Ett avtal (IOP) ger civilsamhället utrymme att utforma sin verksamhet. Strategin bygger på tillit och bottom-up-principer, vilket stärker initiativkraft och öppnar för nya idéer. Samverkan bidrar till att bryta ensamhet och skapar nätverk som kompletterar kommunens arbete. Civilsamhället tillför nya perspektiv och arbetar på sätt som skiljer sig från det offentliga. Samtidigt finns utmaningar. Kommunens roll som facilitator kräver tydliga gränser och rutiner för samordning, överlämning och uppföljning. Engagemanget kan minska om kommunen styr för mycket och köper tjänster. För att samverkan ska bli hållbar behöver kommunen balansera sin stödjande roll med civil-

samhällets självständighet. För att samverkan ska fungera behöver kommunen balansera stöd med civilsamhällets självständighet och skapa struktur för uppföljning och ansvar.

Kommun B: Kommunen som katalysator

Vad kännetecknar samverkan mellan kommun och civilsamhälle i kommun B?

I kommun B framhåller intervjupersonerna att nära samverkan med civilsamhället är avgörande för att bryta ofrivillig ensamhet bland äldre personer. Insatserna har bred betydelse för samhället och går bortom enskilda insatserna. Det handlar om att skapa lokala nätverk som stärker gemenskapen och bryter ensamhet i en heterogen grupp. Civilsamhället har stor frihet i att organisera arbetet, vilket ger flexibilitet. Genom nära samverkan med studieförbund ser tjänstepersoner civilsamhället som en aktör som kan arbeta utanför byråkratiska processer.

> [Studieförbundet] underlättar på det viset att vi kan hoppa över vissa byråkratiska steg som kommunen har. Det har underlättat mycket, för kommunen har så många olika regelverk att göra en grej kan ta i flera veckor tills den går igenom olika avdelningar och olika handläggare. Så men [Studieförbundet] är mer fria. (TB17)

Samtidigt betonas civilsamhällets roll för det lokala samhället, snarare än kommunen i sig som aktör. Här görs en åtskillnad mellan olika intressesfärer. Civilsamhället ser problem ur annan synvinkel och kan bidra med lösningar som inte alltid ligger inom kommunens ansvar.

> Ja, men jag tänker också [Mötesplatsens] betydelse för [Kommun Bs] lokala samhälle. Fast inte kommunen som huvudman utan som samhället. (TB10)

Intervjupersonerna framhåller att samverkan med frivilligorganisationer för att bryta ofrivillig ensamhet också är viktigt för demokratisk utveckling. De menar att ett starkt civilsamhälle, gör att fler rösters hörs, även från personer som saknar mandat eller förmåga att föra sin talan och bli hörda.

> Både kunna få mandat från hela civila samhället i kommunen, att driva civilsamhällets frågor och så, både för de starka och för de som kanske inte har så mycket resurser inte kan närvara vid alla möten, men att de kan få föra deras tal va men också skapa som ett resultat av de dialogerna. (TB11)

Civilsamhället beskrivs som en viktig kraft för integration. Intervjupersoner framhåller att äldre inte är en enhetlig grupp, utan en del av det mångkulturella samhälle som präglar kommunen.

> Då började jag med att kontakta [Mötesplatsen] i stan. Det är också en sån mötesplats med integration och så, och träffade två kvinnor som kommer från Syrien där på [Mötesplatsen], bjöd de hit och vi hade tre till kurstillfällen för matlagning och vill lagade till utländska maträtter. (TB17)

Samverkan i Kommun B kännetecknas av ett nära samarbete mellan kommunen och civilsamhället där gränsdragningen är dynamisk och påverkas av situations och förutsättningar.

Kommunen som katalysator för samverkan med civilsamhället

I kommun B framkommer en samverkansmodell där kommunen fungerar som katalysator. Kommunen tar en aktiv roll i olika projekt för att bryta ofrivillig ensamhet. Det innebär en nära koppling mellan kommunen och civilsamhället. Kommunen driver projekt som startar verksamheter och olika aktiviteter i civilsamhället. En tjänsteperson beskriver att kommunen ser sig som en viktig aktör för att skapa vilja och fart i civilsamhället.

> Att skapa incitament för jag tror också när det händer och det finns rörelser från kommunens sida på det sättet när man visar att man bryr sig om att man visar på engagemang så händer det också någonting hos civilsamhällsorganisationerna för de känner att det finns ett momentum här, någonting händer. (TB11)

Intervjupersonerna ger exempel på den nära kopplingen mellan kommun och civilsamhälle. Ett projekt som kommunen driver syftar till att bryta ofrivillig ensamhet. I projektet samverkar kommunen med ett studieförbund. Kommunen har upphandlat tjänster med koordinatorer från studieförbundet. Dessa ordnar aktiviteter för äldre i olika delar av lokalsamhället. Kommunen har varit aktiv i anställningsprocessen och utformningen av projektet.

> Anställningsavtalet skrev jag med studieförbundet [namn] för kommunen upphandlade tjänsten till studieförbundet [namn] så jag är anställd av studieförbundet [namn]. (TB17)

> De är anställda av studieförbundet [namn]. Det är jättebra tycker de. För antingen kan de säga att de kommer från kommun, där det är bra att säga det. Men de kan också säga att de kommer från studieförbundet [namn]. (TB14)

Projektet har ett brett upplägg för att fånga olika intressen hos kommunens medborgare. Målet är att skapa aktiviteter där människor själv vill vara aktiva deltagare. Projektet är tillfälligt och pågår i tre områden. När aktiviteterna är igång lämnar seniorkoordinatorn över ansvaret till en frivillig person som ska driva dem vidare. Aktiviteterna ska utgå från vad den äldre efterfrågar. Kommunen har haft en aktiv roll som katalysator genom att starta upp projektet, finansiera och anställa personer som kan driva projekt framåt. På

sikt ska projektet bli en del av kommunens ordinarie verksamhet, men bara på några få platser.

> I mitt jobb ingår det att hitta och identifiera ensamma äldre och hjälpa dem att komma ut till aktiviteter. Och eftersom här i området [stadsdel] har vi inga träffpunkter eller aktiviteter, så en del av min arbetstid går att skapa de här aktiviteterna. (TB17)

Den nära samverkan mellan kommun och civilsamhälle syns även i frivilligorganisationen som bedriver ideellt arbete för att bryta ensamhet bland äldre. Kommunen finansierar en tjänst som samordnare, som ansvarar för verksamheten. Men frivilligorganisationen är fristående från kommunen och bygger på ideellt arbete, utom den anställda samordnaren. Kommunen beskrivs här mer som en samverkanspartner än som en arbetsgivare.

> Sen har ju inte kommunen någon kravlista på hur det här ska ske utan man har nog en ganska öppen bild av vad som ska ske och en tro på att föreningen gör det på ett bra sätt. Så sen redovisar ju vi varje år en årsrapport och som man inom kommunen får ta del av och där man också kan se vad vi gör. Så, men jag upplever inte att det är några alltså krav att de här verksamheterna ska ni göra eller så här många ska ni möta i den här typen av möten, utan att vi är formade utifrån, och det är också viktigt, utifrån att vi i [namn, Frivilligorganisationen] är en ideell förening som vi också måste få forma sin verksamhet, och då finns jag där som ett stöd att utveckla det. (TB10)

Intervjupersonerna beskriver att frivilligorganisationen får forma sig efter de behov som finns. Genom den finansierade anställningen har kommunen en nära roll. Kommunen har också skapat ett nätverk som arbetar mot civilsamhället. Tillsammans med frivilligorganisationen har nätverket startat träffar för äldre med tema ofrivillig ensamhet.

> Nu ingår jag i ett nätverk tillsammans med några andra kontor som [tjänsteperson på strategisk nivå] har satt igång där vi träffas varannan, tredje månad och stämmer av och kollar vad som kan göras och som en del av det arbetet så har man ju också börjat göra nätverksträffar för äldre i samverkan med Frivilligorganisationen [namn] framförallt. (TB11)

> Och just nu så har vi ju tillsammans med kommunen då dragit igång nätverksfrukostarna på Hotellet [namn] som är med tema ofrivilliga ensamhet och för yrkesverksamma som då jobbar med frågan. Så att jag upplever väl att vi har en ja, men ett bra liksom samarbete att vi kan samverka kring olika frågor och dra nytta av varandra, tänker jag. (TB10)

Samverkan mellan kommun B och civilsamhället är nära. Kommunen deltar i anställningsprocesser och påverkar projektformatet vilket minskar gränsen

mellan kommun och civilsamhälle. Samtidigt betonas att aktiviteter ska utgå från medborgarnas intressen och samhällets behov. Kommunen har en aktiv roll som katalysator, men behöver balansera styrning med civilsamhällets frihet.

Kort sammanfattning

Sammanfattningsvis karaktäriseras kommun B:s samverkan med civilsamhället av formen kommunen som katalysator. Den aktiva rollen skapar engagemang och nya initiativ. Kommunen startar projekt, ger stöd och bygger nätverk för aktiviteter för att äldre som annars riskerar att stå utan gemenskap. Strategin syftar till att stärka gemenskap och ge civilsamhället stöd att utveckla insatser. Genom en nära samverkan vill man även bidra till integration och delaktighet i samhället. Samtidigt finns utmaningar. Kommunen påverkar projekt och deltar i anställningar, vilket minskar gränsen mellan kommun och civilsamhälle. Det kräver tydliga gränser för att behålla civilsamhällets frihet. För att samverkan ska hålla behöver kommunen balansera sin aktiva roll med civilsamhällets rätt att forma innehållet.

Kommun C: Kommunen som koordinator

Vad kännetecknar samverkan mellan kommun och civilsamhälle i kommun C?

I kommun C framträder den lokala identiteten som viktig i arbetet med att bryta ofrivillig ensamhet bland äldre. Intervjupersonerna betonar vikten av det nära och familjära, där människor känner igen varandra och bygger sociala relationer. Civilsamhällets organisering ses som ett sätt att stärka band. Det handlar om att möjliggöra en känsla av samhörighet och anknytning.

> [Kommun C] är ju en ganska liten kommun […] Det familjära här, så det tror jag kanske skiljer sig mot andra större kommuner, men här finns ju alla känner ju alla på något sätt nästan. Så att det blir som en förlängd arm på något sätt av familj, vänner, trygghet. (TC6)

> Man känner varandra lite bättre […] Här vet man nästan vem som bor var och vad man gör för någonting, eller någon anknytning har man tror jag. (VC2)

Civilsamhällets närvaro i en mindre kommun bidrar till att förstärka de sociala banden och skapa en känsla av samhörighet. Intervjupersonerna framhåller att detta är en viktig del i arbetet med att bryta ensamhet.

Frivilligorganisationens insatser beskrivs som breda. Det handlar inte bara om riktade stödinsatser utan också återkommande kulturevenemang som sommarfester samt aktiviteter vid påsk och jul. Sådana mötesplatser bidrar till en känsla av samhörighet i kommunens centralort. Det är framförallt här

aktiviteter sker. Även det lokala näringslivet har en viktig roll i samverkan med civilsamhället. Genom samarbete mellan föreningar, företag och kommunen växer ett lokalt engagemang som stärker social gemenskap. Volontärerna framhåller att en stark lokal identitet är en styrka.

Samtidigt lyfter intervjupersonerna behovet av kunskap om kommunens demografiska utveckling. Allt fler är äldre. Det är därför viktigt att uppmärksamma äldre som en heterogen grupp med olika bakgrunder, behov och livserfarenhet.

> Hur ser våra, hur ser demografin ut här än så länge och vad kan komma och ske framåt? Vad finns det för behov? Jag tittar på nu. Generell variation alltså [...] Måste bredda mer att det inte är någon form av mall man är stöpt i för att man är senior och. Och där har vi ju. Lite att jobba med så där påverkar nog jag tack vare min yrkesbakgrund också för att få in bredden. (TC6)

Genom att kombinera närhet och småskalighet med kunskap om demografiska förändringar blir civilsamhället en viktig aktör i arbetet mot ensamhet. Den lokala identiteten, med sin familjära känsla och närhet mellan människor, är särskilt viktig i en mindre kommun.

Kommunen som koordinator

I kommun C framträder en samverkansform där kommunen är koordinator. Kommunen har en lokal som ligger centralt och fungerar som mötesplats. Här kan frivilligorganisationen använda lokalerna, hålla möten och planera aktiviteter tillsammans med kommunens frivilligverksamhet. Denna är under uppstart men förväntas bli ett än starkare nav för samverkan mellan civilsamhälle och kommunen.

> Vi samarbetar bra med frivilligcenter. Vi använder ju de här lokalerna så mycket vi behöver och alla våra möten, styrelsemöten och medlemsmöten, så det är bara att vi kommer va. Här händer ju mycket. Här är ju ett centrum för de äldre i kommunen. (VC1)

Kommunen finansierar en halvtidstjänst för en aktivitetsledare vid frivilligverksamheten. Aktivitetsledare samordnar aktiviteter vid mötesplatsen och bjuder in frivilligorganisationen. Volontärerna beskriver att de medverkar i nära samverkan med kommunen genom aktivitetsledaren. På så sätt bidrar kommunen till att samordna och koordinera frivilligorganisationens och volontärernas arbete.

> I huvudsak är det ju aktivitetsledaren som är lite spindeln i nätet kan man ju säga här så att det är ju hon då som kanske bjuder in till de här frivilligorganisationerna och sedan organiserar de upp en termin i taget. Exempelvis hur funkar det? De utvärderar tidpunkter och så där så att det är liksom den samverkan där så.

> Jag skulle nog säga att det är aktivitetsledaren som styr upp de här sakerna. (TC6)

> Här är hon anställd 50 procent som aktivitetsledare gentemot trygghetsboendet som är här […] Och sen 50 procent via frivilligcentralen också så att … frivilligcentralen är finansierad delvis av kommunen kan man ju säga för tjänsten, så det gör ju att hon också har tid för att styra upp de här andra organisationerna här. (TC6)

Aktivitetsledaren har också i uppgift att förmedla kontakt mellan frivilliga och äldre personer. Detta är en viktig del i arbetet för att motverka ensamhet.

> Man måste ju hjälpas åt […] Så att hon är bra och hon förmedlar kontakterna till de boende som bor här runtomkring idag. (VC2)

> Det som görs via aktivitetsledaren är ju att frivilliga får önska vad man vill delta i för aktiviteter är det så att man helst vill gå hem till någon var fikakompis eller vad det nu kan vara? Då försöker ju då aktivitetsledaren matcha ihop. Den volontären med en person så att det verkligen kan klicka. (TC6)

Aktivitetsledaren har en viktig roll i att samordna frivilligorganisationernas aktiviteter. Dessa insatser omfattar bland annat återkommande besök på äldreboenden, som handmassage och högläsning. Men för att genomföra dessa krävs god kontakt med nyckelpersoner inom äldreomsorgen, som särskilt boende och hemtjänst. Volontärer berättare om svagt bemötande och bristande samarbete med personal inom kommunens verksamheter.

> Nej men alltså, det är väl att de har tyckt att det här är… ”Vi har inte tid med det här” som är mera den inställningen. Så att det är väl det vi jobbar på. Att de ska se oss som en samarbetspartner som jobbar mot samma mål som de gör. (VC1)

> Ja och sen [när] man kommer. Nej, det finns inte en människa där ingen som tar emot eller säger välkommen eller är delaktig i det man gör. Nej väldigt dåligt, väldigt dåligt. (VC2)

Kort sammanfattning

Sammanfattningsvis karaktäriseras kommun C:s samverkan med civilsamhället av formen kommunen som koordinator. Det finns en tydlig skillnad mellan kommunen och civilsamhället. Kommunen har främst bidragit med lokaler och finansierar en aktivitetsledare som samordnar frivilligorganisationer och planerar aktiviteter. Detta skapar mötesplatser och bryter ensamhet. Formen bygger på lokal identitet och småskalighet. Den stärker gemenskap och ger civilsamhället stöd att utveckla insatser. Samverkan förenar civilsamhälle, företag och kommunen. Kommunen C:s roll i samverkan mot ensamhet var

också fortfarande i ett tidigt skede. Samtidigt finns utmaningar. Kommunen koordinerar framför allt verksamheter kring den lokala mötesplatsen. Däremot upplevs kontakten med äldreomsorgen som svag utifrån frivilligorganisationens perspektiv. Det krävs tydliga rutiner för samordning och ansvar.

Långsiktighet och kontinuitet i samverkan

Långsiktighet och kontinuitet är avgörande för att samverkan mellan kommun och civilsamhälle ska fungera. Detta framkom tydligt i intervjuerna med politiker, tjänstepersoner och volontärer. I det här kapitlet visar vi hur kommunerna A, B och C arbetar med frågan om kontinuitet och vilka erfarenheter som präglar deras samverkansformer. I figur 3 (nedan) ges en översikt för hur långsiktighet och kontinuitet hanteras i de tre samverkansformerna.

Figur 3.

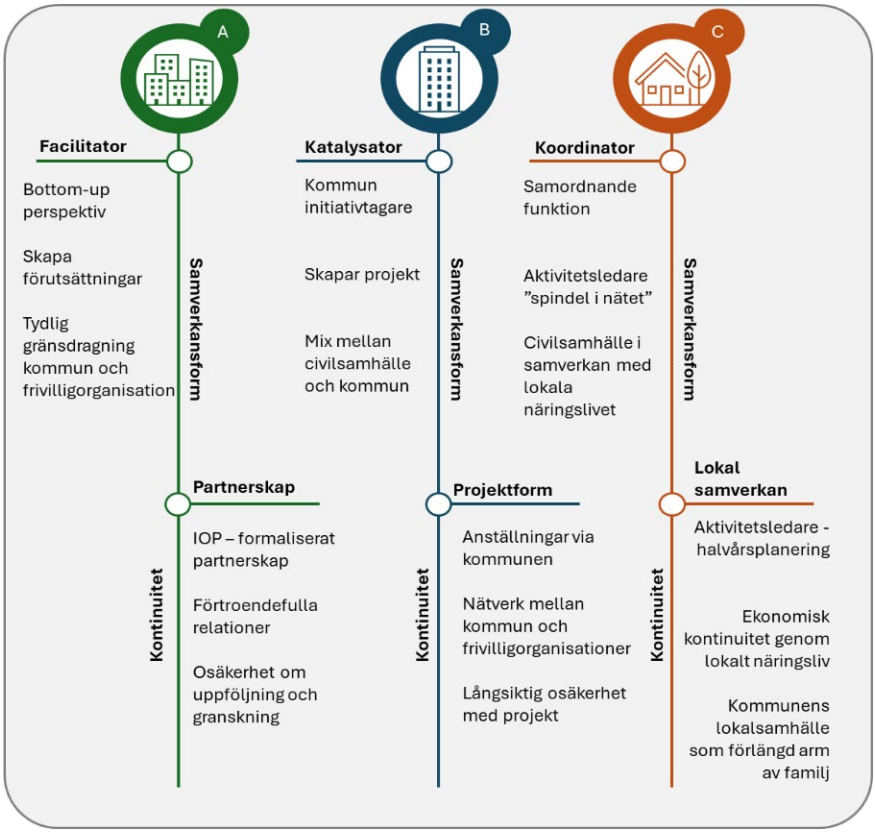

Samverkansformer och kontinuitet i kommun A, B och C.

Kommun A: Formaliserat partnerskap mellan avtal och förtroende

I kommun A framträder en bild av civilsamhällets aktör som självständig, men samtidigt som beroende av kommunens stöd för att långsiktigt kunna planera och driva sin verksamhet i samma omfattning. Kontinuitet i arbetet mot

ofrivillig ensamhet ses som ett gemensamt ansvar. Kommunens roll är främst att skapa strukturella och organisatoriska förutsättningar, inte att starta, driva eller planera aktiviteter. Kontinuitet eftersträvas genom partnerskap och avtal snarare än genom sammanblandning. Detta illustreras av en politiker som uttrycker oro för vad som händer om kommunen tar över civilsamhällets uppgifter.

> Om kommunen själva ordnar tar man spelutrymme från föreningarna misstänker jag. Där finns en skärningspunkt på något vis. (PA12)

Citatet visar den gräns som uppstår när kommunala insatser riskerar att konkurrera med civilsamhällets initiativ. Kommunen medskapar kontinuitet genom att ge en stabil grundstruktur. Frivilligorganisationen bidrar med engagemang, kompetens och lokal närvaro- Detta är nödvändigt för att nå äldre i ofrivillig ensamhet. Kontinuitet säkras också genom kommunens avtal med utförare av äldreomsorg. I dessa avtal finns krav på samverkan med ideella aktörer.

> Vi har inskrivet i avtalen runt det områdesbaserade att de, utförarna så att säga, ska också samverka med olika ideella organisationer, där ju då [frivilligorganisationen] är en väletablerad organisation och som vi har sett har en stor betydelse ute på de olika träffpunkterna. (TA18)

En viktig struktur för långsiktig samverkan är IOP:n mellan kommunen och frivilligorganisationen. Avtalet ger ekonomisk stabilitet och skapar en fördjupad relation byggd på ömsesidigt förtroende. En volontär beskriver detta som en styrka i deras långsiktiga arbete.

> Ja, styrkan är ju att kommunen har förtroende för oss och att vi har ett avtal med dom [IOP] som nu är treårigt sen ett antal år tillbaka, det är styrkan. Sen har vi ju, vi talar ju om, det sker ju en förhandling kring det här förstås, ett möte och där talar vi ju om vad vi kan och vad vi vill göra och sen så kommer vi överens och ibland skriver dom in att dom vill att vi ska utöka till exempel mötesplatserna och så där. I övrigt så tycker inte jag att dom hittills har lagt sig i och det känns väldigt bra. Så att hoppas det fortsätter. (VA5)

IOP fungera inte bara som en formell överenskommelse. Det skapar också en arena för dialog om bland annat verksamhetens inriktning och omfattning. Samtidigt betonas vikten av goda relationer med politiker i äldrenämnden. Dessa relationer gör det lättare att för kommunen att få stöd i beslut och ökar förståelse för verksamheten.

> Så vi har ju ganska tät kontakt med nämnden i [Kommun A] […] vi har väldigt god kontakt med ett par utav ledamöterna i nämnden, så det fungerar bra faktiskt. (VA1)

Dialogen framhålls som viktig för att skapa förtroendefulla relationer. Den ses nyckeln för att samverkan ska fungera väl och vara långsiktigt. Från politiskt håll betonas att frivilligorganisationerna behöver uppfylla åtaganden för att förtroendet ska vara hål

> Ja, men först så är det att man fullföljer det man säger att man ska göra. Det andra är att man har företrädare som på ett bra sätt representerar organisationen. Att man beter sig på ett korrekt sätt. Om du till exempel är ute på ett våra äldreboenden så vill man att man är bra mot personerna som bor där. Det är grundläggande. (PA13)

Intervjuerna visar att IOP är en relativt ny form av samverkan för kommunen. Det innebär att rutiner och arbetssätt fortfarande utvecklas. Det finns behov att skapa tydligare kontaktvägar och stärka samförståendet kring IOP.

> Vi pratar om det och nu när vi har känt att nu måste vi verkligen se och få koll på den här IOP:n och vad vi har sagt i den och hur funkar det där ute […] Så att vi vet vad vi ska ha dialog kring. Och också har de rätt förutsättningar, kan vi göra något så att de har rätt förutsättningar, så att de kan göra det här på det sätt som de tänker och vi tänker. (TA18)

Kontinuitet i samverkan kräver nära dialog mellan parterna, utöver de avtal som slutits. Samtidigt uttrycks från kommunens sida att det finns utvecklingspotential i att skapa bättre ömsesidig kännedom. Exempelvis är det vara svårt för kommunens verksamhet att avgöra om en äldre person passar för volontärarbete i frivilligorganisationen. En tjänsteperson uttrycker det följande.

> Det är ju bra att man har kännedom om varandra, liksom att veta. Vi vet ju mycket väl vad de gör och de vet säkert mycket vad vi gör, men sen är det svårt att, skulle den här personen kunna vara bra för volontärorganisationen, den senioren har fått, väldigt svårt att veta liksom, för jag vet ju inte vad de som är som jobbar där, vad de har för, vad ska man säga intressen […] jag har inte gjort det, men det skulle kunna vara passande så för många. Så det tror jag absolut att det samarbetet skulle man kanske kunna utveckla. (TA15)

Utöver avtal och formella strukturer finns behov av en närmare samverkan mellan kommunens och civilsamhällets aktör. Bättre kännedom om varandras verksamheter kan göra det lättare att hitta gemensamma möjligheter. Det kan också underlätta överlämningar av uppgifter mellan varandra.

Sammanfattningsvis visar intervjuerna hur kontinuitet skapas genom formella avtal, förtroendefulla relationer och aktiv dialog. I kommun A framhålls värdet av ekonomiskt stöd. Det betonas också hur viktigt det är att parterna bygger ömsesidig tillit och skapar organisatoriska strukturer. Dessa strukturer gör ansvarsfördelning och samverkan.

Kommun B: Projekt i kombination med nätverk i och mellan civilsamhälle och kommun

Kommun B har tagit en aktiv roll i att främja samverkan med civilsamhället bryta ofrivillig ensamhet. För att säkerställa kontinuitet i arbetet har kommunen etablerat ett internt nätverk. Det gör att samverkan med civilsamhället också får genomslag i kommunens interna processer. Initiativet växte fram ur behovet av att stärka den interna förankringen.

> Det ska funka det här på något sätt och då kommer min före detta chef och jag fram till att vi kanske skapar en liknande grupp fast internt där vi samlar fler och där vi kontinuerligt träffas och när vi har samsynsmöte här ute så har vi samsynsmöte här inne och får den här kontinuerliga förankringen så att de här berörda kontoren på något sätt [är med] hela tiden [i] mejlloopen. Och då kanske förankringsprocessen är säkrad att vi liksom när någonting händer så de andra kontoren är med. Så vi har börjat med det och vi har samlat en grupp med fler kontor och vi har börjat träffas nu ska försöka synka det här. För att bli behålla det här med enkel väg in, det blir genom mig. Eller någon som jobbar i stället för mig, men inom den här rollen va. (TB11)

Kommunen skapar interna nätverk för att samordna sina enheter. Det ger en struktur för samverkan med externa aktörer. Det gör också att civilsamhällets kontakter med kommunen kan bistå över tid. För frivilligorganisationen är kommunens stöd avgörande för kontinuitet. Kommunen finansierar en tjänst på frivilligorganisationen. Lokalen är också tillgänglig för andra frivilligorganisationer. Det gör samverkan och nätverk enklare. Genom att erbjuda lokal till frivilligorganisationer kan det långsiktiga arbetet även för organisationer med mindre resurser.

> Att vi får vara i det här huset. Och därför vill ju vi också möjliggöra för andra föreningar, så det är därför vi försöker låna ut lokalen till andra föreningar som kanske inte har möjlighet att ha en lokal. Så att det liksom ger ringar på vattnet också fler kan nyttja. (TB10)

Utöver de praktiska resurserna lyfter samma intervjuperson fram vikten av att kommunen inkluderar dem i deras samverkanssammanhang, och ser dem som en resurs.

> Kommunen är ju så stor men att man också inom kommunen har god kännedom om att vi finns och att man också bjuder in oss i olika delar. Ja, men till exempel som under pandemin och det här medborgarstödet att man ser oss som en resurs. Och att vi kan hjälpas åt liksom. (TB10)

Tjänstepersonerna beskriver hur både nätverk och kontinuerlig kontakt med organisationerna ger en gemensam struktur. Här framhålls att kommunens stöd inte alltid är pengar. Det handlar också om att bygga relationer, vägledning och ge tillgång till andra arenor. En sådan är politiken.

> Att ge stöd till någon kan handla om mycket annat än pengar […] där jag har försökt guida, att coacha dem, att hitta nya sätt att finnas på plats där de möter politiken och prata för deras sak in i andra rum. (TB11)

I detta perspektiv framträder kommunen inte bara som finansiär eller uppdragsgivare. Den är också en aktiv part som bygger relationer, synliggör civilsamhällets arbete och skapar möjligheter till påverkan.

Kommunens aktiva roll syns också i ett projekt som bedrivs i samverkan med frivilliga och ett studieförbund. Projektet ska öka aktivitet och gemenskap i lokalsamhället, och skapa nätverk som är hållbara över tid. Kommunen fungerar som katalysator i uppstartsfasen. Målet är att aktiviteterna ska drivas vidare av civilsamhällets egna aktörer.

> Jag tror väldigt mycket på det här lilla. Alltså att man jobbar inte över hela kommunen [namn] utan i bostadsområdet. Att man hittar det här gårdsfikat. Såna saker. (TB14)

Strategin innebär att kommunen startar upp och leder aktiviteter. Kommunen arbetar också för att ansvaret stegvis ska övergå till frivilliga. Ett exempel är en högläsningsgrupp. Där ansvaret har getts till en deltagare som nu är cirkelledare.

> Jag börjar leda, men jag försöker alltid att överlåta det till någon annan. För det här är ett projekt som jag kommer att försvinna från någon gång och målet är att aktiviteterna ska vara kvar, till exempel högläsningen. Jag leder aktiviteter i ett år nu, men nu har jag lämnat över till en annan person som är med i gruppen, alltså en senior som tar över som frivillig och blir cirkelledare. Så den här gruppen är registrerad som studiecirkel hos studieförbundet och den här pensionären, hon blir cirkelledare. (TB17)

Kommunen vill skapa långsiktighet. Det görs genom sociala strukturer som håller över tid, Målet är att undvika permanenta kommunala verksamheter. Kommunens uppgift blir att starta upp och skapa förutsättningar för civilsamhällets engagemang. Målet är att arbetet ska fortsätta även efter att kommunens direkta insats avslutas.

Sammanfattningsvis visar exemplen från kommun B hur de arbetar på flera nivåer för att skapa kontinuitet. Den bygger nätverk och förankrar internt. Den stödjer också lokala nätverk i det lokala.

Kommun C: Lokal samverkan med stöd av lokala näringslivet

I kommun C är den lokala förankringen central för att uppnå kontinuitet i samverkansarbetet. Volontärerna framhåller detta som särskilt viktigt. Etablerade relationer med lokala företag och en stark närvaro i samhället är viktiga. De betonar att stöd från företagare och privatpersoner ger organisationen en ekonomisk grund. Ett samarbete med den lokala tidningen gör att en del av annonsintäkterna går till organisationen, vilket ger extra medel.

> Vi har haft tur för att för det första så kommer ju [lokaltidning] och erbjöd sig att vara huvudsponsor, vilket innebär att vi alltså får 50 kr för varje annons som någon sätter in. Och det hade blivit totalt, kanske vad var det, tjugotusen om året så det blir jättebra grund. Sen är det ju lite föreningar då. Och enskilda det är minnesgåvor till minne av avlidna. Det är mycket som kommer till oss därifrån. (VC1)

Frivilligorganisationen är aktiv i att hitta sätt att få ekonomiskt stöd. Intervjupersonerna berättar att organisationen får bidrag från ett försäkringsbolag. Det gör att organisationen kan genomföra mer omfattande aktiviteter.

> Är det [försäkringsbolag] har de ju de delat ut mycket pengar till volontärorganisationer varje år […] Och det har gjort att vi har kunnat göra en del lite större grejer. (VC1)

Frivilligorganisationen uttrycker att de begränsat stöd från kommunen. Kommunens återkommande bidrag räcker inte långt för att genomföra aktiviteter i den omfattning de önskar.

> Ja eller inte på något annat sätt än vanliga kommunbidraget på 3000 kr som alla föreningar får. Det är ju egentligen det enda. (VC1)

> Så kommunen skulle ju kunna bidra med lite tycker jag så där när vi hittar på saker eftersom vi är ju gratis. (VC6)

Intervjupersonerna betonar vikten av bra kontaktvägar mellan civilsamhället och kommunen. De ser aktivitetssamordnaren som en nyckelperson. Samtidigt menar både volontärer och tjänstepersoner att fler kontaktvägar behövs för att minska sårbarheten i samarbetet.

> Nej, men jag har väl också funderat lite grann på att stötta i kontaktvägar för att hjälpa medborgarna också då i att hur kommer

> jag i kontakt med frivilligcentralen då. Och att det inte kanske alltid ska gå via min aktivitetsledare. Kan det liksom, kan vi ha en telefon? Kan vi ha en telefontid? Kan någon ha den telefontiden? Ja utifrån något schema, eller jag vet alltså så lite såna frågor har väl jag tänkt att gå in och stötta med framåt nu för att göra det mer stabilt också och det kanske det kanske inte alltid ska ligga på aktivitetsledaren, kanske kan ligga mer på de andra också för att göra det mindre sårbart. (TC6)

Kontinuiteten påverkas också av hur politiker visar erkännande och uppskattning. Volontärerna framhåller att de vill ha mer dialog och synlighet från politikerna. Det skulle få dem att känna motivation att fortsätta engagera sig ideellt.

> Jag tror att det borde vara mer ett samarbete mellan både föreningar och politikerna. Jag menar, får man inget gehör och inget gensvar så tappar ju många lusten kanske att fortsätta, för det är ingen som märker eller uppskattar det jag gör ändå. (VC2)

Kontinuiteten påverkas av kontakten med äldreomsorgen. När personal byts ut ofta blir det svårt att planera aktiviteter på äldreboenden. Rutiner för samverkan saknas. Därför uppstår problem i samarbetet med kommunens personal.

> Lite grann, det är likadant där [i hemtjänsten] det kommer mycket nya människor och så har man fått hittat en bra kontakt och så försvinner den. (VC2)

> Det andra är ju liksom vi pratade om samarbetet med hemtjänst och med äldreboenden som är viktigt för oss. Det går ju inte annars utan vi måste hjälpas åt. Vi måste veta att om vi åker till ett äldreboende och ska ha underhållning, vi har med oss fika och så och då, då får det inte vara så att när vi kommer dit så står de som frågetecken och säger jaha, jaså, vad skulle ni komma för? Det är sånt som har förekommit. Då vill ju vi att de ska uppleva att det här är viktigt för de boende. (VC1)

Sammantaget visar intervjuerna från kommun C att lokal förankring och nätverk i samhället är viktigt för frivilligorganisationen. De bidrar till ekonomisk och organisatorisk kontinuitet. Ekonomiska stabilitet bygger främst på stöd från företag och privatpersoner. Offentliga bidrag har liten betydelse. Intervjuerna visar också att tydliga kontaktvägar till kommunen är viktiga för samverkan. Kommunen bidrar med lokal. De har också en nyckelperson som samordnare aktiviteter. Kontinuitet byggs därmed upp genom: lokal förankring, ekonomiskt stöd, fungerande samverkan och erkännande från offentliga aktörer.

Diskussion – från lokala erfarenheter till strategiska vägval

Fokus för rapporten är kommunala samverkansstrategier med civilsamhället för att motverka och bryta ofrivillig ensamhet bland äldre medborgare. Vi har undersökt hur politiker, tjänsteperson och volontärer uppfattar och upplever betydelsen av frivilligorganisationer och dess volontärer i arbetet med att motverka och bryta ofrivillig ensamhet. Därutöver undersökt mötesplatser och anordnande av aktiviteter samt olika samverkansformer mellan frivilligorganisation och kommun. I det här avsnittet diskuterar vi resultatet som vi presenterade i kapitel sex, sju, åtta och nio.

Om ensamhet och delaktighet

Civilsamhället har länge haft en viktig roll i det svenska samhället, men en liten del av engagemanget har omfattat vård och omsorg (Karlsson & Markström, 2013; Karlsson & Andersson, 2023). Vår studie visar att i den så kallad välfärdsmixen är civilsamhället en nyckelaktör i arbetet mot ofrivillig ensamhet bland äldre. Frivilligorganisationer kompletterar välfärdsmixen genom att erbjuda flexibilitet, tidiga insatser och sociala relationer som kommunen har svårt att leverera snabbt eller anpassa. De beskrivs som kompetenta och handlingskraftiga. De agerar snabbt, kreativt och behovsanpassat, även vid kriser. Organisationerna har ofta nära dialog med politiska nämnder. I flera fall identifierar de behov hos äldre och möter behov som kommunen inte kan tillgodose, även sådana som omfattas av Socialtjänstlagen. Samverkan gör att kommunen kan fullfölja sitt uppdrag genom att ta tillvara civilsamhällets kompetens. Den blir en strategi som stärker välfärden, gynnar äldre och anhöriga och avlastar kommunala resurser.

Ensamhet handlar ofta om frånvaro av sociala kontakter, så kallad social ensamhet. Men känslan kan också finnas trots närvaro av andra människor. Då talar vi om existentiell ensamhet (Bolmsjö et al., 2019). Studien visar att förståelsen för existentiell ensamhet behöver fördjupas. En aktiv strategi för kommunerna har varit att skapa mötesplatser i servicehus och vårdboenden. Frivilligorganisationer och volontärer deltar i planering och genomförande. Det ger ofta ett mer personligt och kulturförankrat innehåll än vad kommunen kan erbjuda. Äldre som bor utanför boendena är också välkomna, men det kräver god tillgänglighet. Likaså behövs information om att det är öppet för alla. Tidigare forskning visar att äldre behöver veta vilka aktiviteter som finns och kunna ta sig dit (Folkhälsomyndigheten, 2024). Sociala och kulturella föreställningar om plats och tillhörighet påverkar deltagandet. Dessa faktorer avgör om mötesplatser blir inkluderande eller exkluderande. I förlängningen påverkar de civilsamhällets möjlighet att minska både social och existentiell ensamhet.

Frågan om hur ensamhet ska brytas är nära kopplad till aktiviteter. Upplevelsen varierar mellan grupper, vilket kräver ett brett utbud som speglar olika behov och intressen (Jönson & Harnett, 2015). Ensamhet är vanlig bland äldre med hemtjänst eller boende på äldreboenden (Socialstyrelsen, 2024). Vår studie visar att äldre kan uppleva ensamhet även om de alltid har andra människor nära. Volontärer upplevs som särskilt viktiga eftersom de skapar omsorgsrelationer som skiljer sig från formella vårdrelationer. Vår studie framhåller värdet av aktiviteter som initieras av deltagarna själva. Sådana aktiviteter suddar ut gränserna mellan utförare och mottagare. Vi menar dock att det är viktigt att förstå hur frivilligorganisationer är strukturerade och vilka som engageras. Det påverkar aktiviteternas utformning och möjligheten att skapa ett brett utbud som speglar äldre personers mångfald. Ett sådant utbud kräver ett civilsamhälle som kan nå ut, engagera och inkludera olika grupper i befolkningen.

Om samverkansformer, kontinuitet och långsiktighet

I vår analys om samverkan mellan kommun och civilsamhälle framkommer tre samverkansformer. Dessa skiljer sig åt beroende på lokala förutsättningar och synsätt kring kommunens välfärdsuppdrag och civilsamhällets funktion. I kommun A fungerar kommunen som facilitator med tydliga gränser mellan kommun och civilsamhället. Ett självständigt civilsamhälle var viktigt. Från civilsamhällets sida fanns oro för att avlönade tjänster kunde skapa ”dubbla lojaliteter”. I kommun B agerar kommunen som katalysator och initierar nätverk för social sammanhållning. Kommunen deltar aktivt i projekt i att skapa, medverka och finansiera, Målet är att civilsamhället tar över. I kommun C, en mindre kommun, agerar kommunen som koordinator. Den ger stöd till befintliga initiativ utan formella samarbeten. Här spelar det lokala näringslivet en större roll. Dessa tre samverkansstrategier visar hur politiska ambitioner och synen på civilsamhällets funktion påverkar samverkanspraktiker.

I alla tre kommuner fanns ett behov av strukturella och praktiska förutsättningar för att skapa kontinuitet och långsiktighet i frivilligorganisationernas arbete. Det handlade bland annat om ekonomiskt stöd för aktiviteter och tillgång till lokaler. Samtidigt hade kommunerna olika strategier och syn på hur kontinuitet kan fungera i praktiken.

I kommun A blev IOP-avtal en central del för att skapa långsiktighet. Avtalen sågs som ett sätt att möjliggöra samverkan på civilsamhällets villkor och stärka dess självständighet. Samtidigt fanns osäkerhet kring hur avtalen ska följas upp, särskilt när traditionella rutiner för kontroll saknas. Här uppstår en spänning mellan tillitsbaserad styrning och en mer traditionell modell med kravställare och utförare.

I kommun B byggde strategin på nätverk. Genom att strategiskt främja kontakter mellan olika aktörer ville man skapa en kultur av samverkan som kan bära över tid. Men det fanns osäkerhet kring hur ansvar ska övergå från

kommunala projekt till civilsamhället. Detta väcker frågor om ägarskap och ansvar i projektbaserad samverkan.

I kommun C betonades lokal förankring som nyckel till kontinuitet. Här handlade det inte bara om ekonomiska resurser och lokaler, utan också om att civilsamhället är en del av den lokala identiteten. Det lokala näringslivet deltog som en viktig aktör. Relationer mellan olika sektorer lyftes fram som grund för långsiktigt engagemang.

Sammantaget visar analysen att kontinuitet och långsiktighet i samverkan inte enbart är en fråga om resursfördelning, utan även om tillitsfulla relationer och gemensamt meningsskapande.

Civilsamhället beskrivs ofta som företrädare för utsatta grupper eller som utförare av välfärdstjänster (Wijkström, 2012). Resultatet visar att rollen är mer komplex. I kommun A var IOP viktigt för att frivilligorganisationer skulle kunna bidra med välfärdstjänster. Avtalen handlade inte om att köpa färdiga tjänster, utan om att skapa ett ramverk som gav utrymme för nya lösningar. Civilsamhället fick därmed en dubbel roll: både som utförare inom ramen för partnerskapet och som kreativ aktör. Denna dubblaroll beskrevs som avgörande för samverkan i att bryta ensamhet,

I kommun B betonades civilsamhällets förmåga att bygga nätverk. Betydelsen låg inte främst i konkreta insatser, utan i att skapa och underhålla sociala relationer mellan medborgare. Civilsamhället ansågs ha en flexibilitet som gör det möjligt att skapa mer hållbara nätverk än vad det offentliga kan göra.

I kommun C lyftes civilsamhällets roll i lokal identitet. Det lokala engagemanget byggde på en gemensam kulturell identitet och social samhörighet. Civilsamhällets närvaro sågs som en förlängning av vardagsrelationer. Återkommande aktiviteter och evenemang bidrog till gemenskap och inkludering.

Om samverkan och social tillit

Gemensamt handlande och samverkan i lokalsamhället bygger på social tillit och socialt kapital. Civilsamhällets roll som tredje sektor är skild från både offentlig sektor och marknadslogiker. Frivilligorganisationerna behöver andra former av stöd än de som traditionellt finns i kommunens system. För att de ska kunna verka på den lokala välfärdsarenan måste kommunen skapa ramar som gör att frivilligorganisationer kan agera tidigt utan onödiga administrativa hinder. Samtidigt ska kommunen behålla ansvar för kvalitet och rättssäkerhet. Det behövs därför en diskussion om gränser: vilka uppgifter är kommunens ansvar och vilka passar som frivilliginsatser? Materiella förutsättningar som lokaler och ekonomiskt stöd är viktiga. Lika viktigt är att bygga förtroendefulla nätverk och samverkansstrukturer. Ett starkt fokus på kontroll och uppföljning kan minska engagemanget och hota frivilligorganisationernas självständighet. Likaså kan de hota den kreativa kraften.

Civilsamhällets betydelse är större än att företräda intressen eller utföra tjänster. Civilsamhället kan skapa sociala relationer, bidra till identitet och

stärka lokal sammanhållning. För att locka volontärer måste organisationerna få arbeta utifrån sin egen kontext, inte styras för mycket av kommunala strukturer. Frivilligorganisationerna kan både sammanbinda äldre som annars riskerar ensamhet och överbrygga mellan olika grupper. Att nå fler män och med invandrade äldre personer som lever i ensamhet är en gemensam utmaning. Genom att både sammanbinda och överbrygga kan civilsamhället stärka lokal tillit och gemenskap. Tidigare forskning visar att överbryggande funktioner är särskilt viktiga för samhällsengagemang och delaktighet.

Social tillit kan också stärkas om civilsamhället med sina volontärer får större plats i välfärdsmixen. Vertikal tillit skapas genom kvalitet i offentliga tjänster (Rothstein & Holmberg, 2022), till exempel när medborgare får stöd när det behövs som mest. Samverkan med frivilligorganisationer kan förstärka denna tillit. Genom att samverka med frivilligorganisationer så att medborgaren kan ta del av en insats kan den vertikala tilliten stärkas. I förlängningen kan det också innebära gott för den horisontella mellanmänskliga tilliten.

Om samverkansformer som strategiska vägval

De olika samverkansformerna speglar strategier som kommuner kan använda: att agera som facilitator, katalysator eller koordinator beroende på lokala förutsättningar. Strategierna kan kombineras och anpassas efter organisationernas karaktär. Olika former av samverkan kan också på skilda sätt stärka mellanmänsklig tillit i lokalsamhället. En väl avvägd mix kan öka tilliten till kommunen genom bättre tillgång till välfärdstjänster och samtidigt stärka engagemanget bland medborgare.

Ideellt engagemang i områden med begränsade resurser kan också ses som en förstärkning av den lokala demokratin. Det kan öka tilliten mellan medborgare och förtroendevalda och ge äldre större handlingsutrymme. Det motverkar inte bara ensamhet utan även stereotypa föreställningar om ålder.

Medborgares ideella engagemang i frågor som har begränsade offentliga resurser kan också stärka den lokala demokratin. Engagemanget kan stärka tilliten mellan medborgare och förtroendevalda. Samtidigt främjar det äldre personers handlingskraft och motverkar ofrivillig ensamhet och stereotypa föreställningar om äldre (ålderism).

För att detta ska bli verkligt krävs planering och strategiska satsningar. Det krävs också erkännande av den entusiasm och kreativa kapacitet som finns i frivilligorganisationerna – hos volontärerna. När regler för stöd blir alltmer strikta och insatser standardiseras riskerar social och existentiell ensamhet att hamna utanför. Då behövs samverkan – både genom offentliga insatser och ideellt engagemang.

Slutsatser och rekommendationer

Denna rapport visar hur det offentliga välfärdssystemet kan samverka med civilsamhället för att motverka och bryta ofrivillig ensamhet. Civilsamhället framträder allt oftare som en aktör på den lokala välfärdsarenan som utmanar både privata och offentliga lösningar på problem som uppstår när det lokala välfärdssamhället förändras. Den demografiska utvecklingen med en åldrande befolkning utgör en alltmer påtaglig välfärdsutmaning för många kommuner. Ofrivillig ensamhet är inte enbart en individuell erfarenhet utan också en fråga som påverkar det lokala välfärdssystemet. Samverkan mellan offentliga aktörer och civilsamhället är en möjlig strategi för att möta dessa utmaningar. När fler aktörer inom civilsamhället etableras och nya strategier för samverkan tas fram krävs en ökad förståelse både för civilsamhällets roll och utformning men även för hur samverkan ska se ut. Rapporten visar hur samverkan rymmer flera betydande frågor om styrning och politik på den lokala välfärdsarenan.

Med utgångspunkt i resultatet lyfter vi fram ett antal viktiga slutsatser som belyser hur: samverkan påverkas av organisatoriska förutsättningar, hur hållbarhet skapas inom olika samverkansformer, vilka lärdomar kan dras utifrån kommuners storlek och kontext. Vi ger även ett antal rekommendationer som kan vägleda framtida samverkan mellan kommun och civilsamhället.

Hur påverkas samverkan av organisatoriska förutsättningar?

Kommunens interna organisation och frivilligorganisationernas sätt att arbeta kan påverka samverkan utvecklas och vilka hinder som uppstår.

- Formaliserade avtal skapar stabilitet och långsiktighet men kräver gemensamma rutiner, tydliga kontaktvägar och ömsesidig förståelse för uppdrag, ansvar och uppföljning. Ett exempel är IOP.
- Kommunens interna samordning kan stärka samverka. När interna nätverk inom kommunen skapas kan även kontakterna mot civilsamhället stärkas. Avsaknad av nätverk skapar större sårbarhet genom att bli mer personbundet.
- Lokala och materiella förutsättningar, så som lokaler och ekonomiska bidrag är av vikt, men även strukturer för att skapa förtroende och tillit mellan de olika aktörerna.
- Att skriva in i avtal att utförare ska samverka med civilsamhället. Hög personalomsättning inom kommun och bristande rutiner i planering kan försvåra samverkan med frivilligorganisationer.

Hur skapas hållbarhet inom de olika samverkansformerna?

Hållbar samverkan bygger på långsiktiga förutsättningar, tydliga roller samt relationer som fungerar över tid. De tre samverkansformerna kommunen skapar olika möjligheter och utmaningar för hållbarhet.

Samverkan i kommun som facilitator

- Hållbarhet skapas genom långsiktigt ekonomiskt och materiellt stöd, till exempel via IOP.
- Utvecklade rutiner behövs för att stärka förutsägbarhet och gemensamma arbetssätt. Av vikt är att förstå varandras roll när det kommer till uppföljning och utvärdering av samverkan.
- Civilsamhällets egen organisering bör värnas för att undvika att engagemang minskar.
- Fortsatt kontinuerlig dialog och tillit är nödvändiga för att samverkan ska fungera över tid.

Samverkan i kommun som katalysator

- Hållbarhet byggs genom att kommunen är med och stöttar uppstarten i områden men undviker att etablera kommunala verksamheter.
- Kommun som är med och utformar anställningar för att stödja i områden som saknar aktivt civilsamhälle.
- Interna nätverk skapar kontinuitet och minskar risken för personbundenhet.
- Tydliga målsättningar om hur övergång från kommun till civilsamhället ska gå till.

Samverkan i kommun som koordinator

- Hållbarhet stärks av lokal förankring, småskalighet och etablerade relationer i samhället.
- En väl fungerande samverkan mellan frivilligorganisation och kommunala kontaktpersoner kan bidra till att skapa hållbarhet.
- Utöver tillgång till ekonomiska bidrag och lokaler kan andra former av uppmärksamhet stärka motivation från frivilligorganisationernas sida.

Vilka lärdomar kan kommuner dra beroende på storlek och kontext?

Kommuners storlek, organisatoriska kapacitet och civilsamhällets lokala närvaro påverkar vilka samverkansstrategier som är möjliga och effektiva.

- Medelstora kommuner har ofta både närhet och kapacitet att kombinera relationell kännedom om lokalsamhället med organisatoriska resurser. Samtidigt varierar civilsamhällets styrka mellan olika områden. Samver-

kansstrategier behöver därför anpassas efter vilka delar av kommunen som har starka lokala föreningar och var engagemanget är svagare.
- Kommunernas interna organisation och områdesindelning påverkar likvärdighet. I kommuner som arbetar med områdesbaserad vård behöver man kontinuerligt utvärdera hur civilsamhällets olika geografiska närvaro påverkar möjligheten till likvärdiga insatser för äldre. Där frivilligorganisation är mindre etablerade kan ett mer aktivt kommunalt stöd behövas.
- Kommuner med stark lokal identitet och etablerade nätverk har goda förutsättningar att arbeta med att skap strukturer runt mötesplatser samtidigt som man också kan dra nytta av den lokala identiteten och stärka de nätverk som finns.

Rekommendationer

Utifrån resultaten i studien ges ett antal rekommendationer för hur kommuner kan utveckla sin samverkan med frivilligorganisationer.

- Kommuner bör aktivt överväga en mix av facilitator, katalysator och koordinator som arbetssätt och anpassa dem efter civilsamhällets kapacitet, organisationskultur och lokala behov.
- Anpassa samverkansstrategi efter lokal kontext och civilsamhällets kapacitet. Kommuner bör utgå från civilsamhällets resurser, lokala nätverk och behovsbild när de väljer hur samverkan ska organiseras.
- Säkerställ långsiktiga och materiella förutsättningar för civilsamhället. Kommuner bör erbjuda lokaler, ekonomiskt stöd och stödstrukturer som underlättar nätverkande och skapar tillit mellan parterna.
- Projektbaserade samverkansformer kräver långsiktig planering för hur volontärer ska fortsätta arbetet när projekttiden är slut.
- Stärk och synliggör volontärernas insatser. Kommuner bör aktivt arbeta med att uppmärksamma och bekräfta volontärer för att stärka engagemang och motivation.
- Nyttja frivilligorganisationen som dialogpart för att ta vara på deras lokala kunskap om behov och hur de kan tillgodoses samt hur insatser kan samordnas.
- Tydliggör gränsdragningar för kommunens lagstadgade ansvar, samt erbjud administrativa förenklingar, finansieringsmöjligheter och mindre byråkratiska former för stöd som möjliggör snabba och anpassade civilsamhällsinsatser.
- Främja inkluderande och kostnadsfria aktiviteter som utgår från äldres egna intressen och gör dem till medskapare.
- Utgå från att äldre är en heterogen grupp. Äldre i ensamhet har olika förutsättningar, förväntningar och behov. I samverkan med civilsamhället är det viktigt att skapa förståelse för vilka organisationer som kan möta de olika behoven hos äldre personer i ofrivillig ensamhet.

Referenser

Alvesson, M., & Sköldberg, K., (2017). *Tolkning och reflektion: vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod.* Studentlitteratur.

Bolmsjö, I., Tengland, P-A., & Rämgård, M., (2019). Existential loneliness: An attempt at an analysis of the concept and the phenomenon. *Nursing Ethics*, 26(5), 1310-25. doi:10.1177/0969733017748480.

Crosby, R.A., DiClemente, R.J. & Salazar, L.F., (red.) (2006). *Research methods in health promotion*. Jossey-Bass.

Dahlberg, L., (2004). *Welfare relationship. Voluntary organizations and Local authorities supporting relatives o folder people in Sweden*. Statsvetenskapliga institutionen.

Dahlberg, L., (2013). *Äldreomsorg i utveckling mot välfärdspluralism*. I L. Andersson (Red.) Socialgerontologi. Studentlitteratur.

Dahlstedt, M. (2009). A*ktiveringens politik: Demokrati och medborgarskap för ett nytt millennium.* Liber.

Dir. 2018:46. *En tydlig definition av idéburna aktörer i välfärden*. Hämtad från https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/kommittedirektiv/2018/06/dir.-201846/

Drennan, J., Treacy, M., Butler, M., Byrne, A., Fealy, G., Frazer, K. & Irving, K., (2008). The experience of social and emotional loneliness among older people in Ireland. *Ageing and Society*. 28 (8). 1113-1132. doi:10.1017/S0144686X08007526

Ekholm, D., (2018). *Idrott som en lösning på sociala problem: Framträdandet av en kunskap och praktik i skärningspunkten mellan idrotts- och socialpolitik*. Linköpings universitet.

Ekholm, D., & Dahlstedt, M. (2022). Civil society. I *Sport as social policy: Midnight football and the governing of society* (pp. 17–32). Routledge. doi:10.4324/9781003224754-5

Fields, N.L., Anderson, K.A., Dabelko-Schoeny, H., (2014). The effectiveness of adult day services for older adults: a review of the literature from 2000 to 2011. *Journal of Applied Gerontology,* 33 (2), 130-163. doi:10.1177/073346481244

Folkhälsomyndigheten., (2019). *Skillnader i psykisk ohälsa bland äldre personer - En genomgång av vetenskaplig litteratur samt en epidemiologisk studie.*

Gunnarsson, E., (2009). I think I have had a good life: The everyday lives of older women and men from a lifecourse perspective. *Ageing And Society*. (29)1. 33-48. doi:10.1017/S0144686X08007642

Heylen, L., (2010). The older, the lonelier? Risk factors for social loneliness in old age. A*geing and Society*. 30(7). 1177-1196. doi:10.1017/S0144686X10000292

Jegermalm, M., Sundström, G., (2014). *Ideella insatser för och av äldre: En lösning på äldreomsorgens utmaningar?*. Forum - Idéburna organisationer med social inriktning.

Jeppsson-Grassman, E. & Jegermalm, M., (2015). De äldsta som aktörer i civilsamhället: omfattning, förändringar och profiler. I: von Essen, J., Karlsson, M., Blomquist, L., Forsell, E., Trädgårdh, L., (Red.), *Med kärlek till det oordnade*. Ersta Sköndal högskola.

Johansson, H., (2015). *Civilsamhället och välfärden – politik, praktik och forskning*. Studentlitteratur.

Johansson, Y., (2002). *Frivilliga organisationers insatser för äldre. En studie av sociala insatser och intresseorganisering i Leksands kommun*. Dalarnas forskningsråd.

Jönson, H. & Harnett, T., (2015). *Socialt arbete med äldre*. Natur & Kultur.

Karlsson, M., (2006). *Självhjälpsgrupper: teori och praktik*. Studentlitteratur.

Karlsson, M., & Markström, U., (2013). *Idealitet i omvandling?: om det civila samhällets organisationer på psykiatriområdet*. Ersta Sköndal högskola.

Karlsson, M., & Andersen, R., (2023). Vilken resurs kan deltagare i civilsamhället vara vid en framtida hälsokris? En studie av krisinsatsvilja i det civila samhället i allmänhet och i idrottsorganisationer i synnerhet. *Socialmedicinsk Tidskrift*, 100 (4), 580–588. doi:10.62607/smt.v100i4.21718

Kvale, S., & Brinkmann, S., (2014). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Studentlitteratur.

Lindberg, M., (2025). *Innovation i idéburen välfärd: Nedslag i svensk forskning, politik och civilsamhälle*. Marie Cederschiöld Högskola Arbetsrapportserie Nr 126.

Luoh M.C., Herzog A.R., (2002) Individual consequences of volunteer and paid work in old age: health and mortality. *Journal och Health & Social Behavor*. 43(4):490-509. doi:10.2307/3090239

Lundström, T., Wijkström, F., (2012). Från röst till service: vad hände sedan?: eller Som fisken i vattnet. *Civilsamhället i samhällskontraktet: en antologi om vad som står på spel*. European Civil Society Press.

Europe. Springer New York.

Menichetti, J., Cipresso P., Bussolin, D., Graffigna, G., (2016). Engaging older people in healthy and active lifestyles: a systematic review. *Ageing & Society*, 36, 2036-2060. doi:10.1017/S0144686X15000781

Mullins, L.C., (2007). Loneliness. I Birren, J., (red.), *Encyclopedia of Gerontology*. Elsevier.

Nedlund, A-C., Österholm, J., (2023). *Att engagera sig, organisera sig och skapa guldkant för äldre volontärorganisationen Resurspoolen som en mångsidig aktör för att förebygga och bryta ofrivillig ensamhet i det lokala samhället*. Linköping University Electronic Press.

Olofsson, G., (2013). Civilsamhället och välfärden – en historisk översikt. I Trädgårdh, M., (red.), *Civilsamhället klämt mellan stat och marknad.* SNS Förlag.

Perlman, D., Peplau. L, A., (1981) *Toward a Social Psychology of Loneliness.* Academic Press.

Putnam, R., (2000). *Bowling Alone. the collapse and revival of American community*. Simon and Schuster; 2000.

Ritchie, J., Lewis, J., (2003). (Red.), *Qualitative research practice: a guide for social science students and researchers.* SAGE.

Rosendale, M., (2007). Loneliness: An Exploration of Meaning. *Journal of the American Psychiatric Nurses Association.*13(4): 201-209. doi:10.1177/1078390307306

Rothstein, B., (2003) *Sociala fällor och tillitens problem.* SNS Förlag.

Rothstein, B., Holmberg, S. (2022). Soci*al tillit i höglitarlandet Sverige.* SOM-institutet Göteborgs universitet.

Savikko, N., (2008). *Loneliness of older people and elements of an intervention for its alleviation.* University of Turku.

SFS (2019:474). *Förordning om statsbidrag för insatser som bidrar till att motverka ofrivillig ensamhet bland äldre personer*. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/forordning-2019474-om-statsbidrag-for-insatser_sfs-2019-474/, hämtad 3 maj, 2025.

Prop. 2009/10:55. *En politik för det civila samhället*. https://www.regeringen.se/contentassets/626c071c353f4f1d8d0d46927f73fe9c/en-politik-for-det-civila-samhallet-prop.-20091055 hämtad 3 maj, 2025.

Prop. 2021/22:135. *Idéburen välfärd. Förslag om idéburen välfärd lämnas till riksdagen.* https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/proposition/ideburen-valfard_h903135/html/, hämtad 3 maj, 2025.

Socialstyrelsen. (2024). *Öppna jämförelser 2024 – Vad tycker de äldre om äldreomsorgen? Resultat från undersökningen.* Stockholm: Socialstyrelsen. https://www.socialstyrelsen.se/publikationer/oppna-jamforelser-2024--resultat-fran-undersokningen-vad-tycker-de-aldre-om-aldreomsorgen-2024-10-9256/ hämtad 3 maj 2025

Strandh, V., (2018). *Civilsamhällets respons på olyckor och kriser bistånd eller motstånd?*. http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:umu:diva-155599

Svensson, L., (2006). *Mötesplatser på landsbygden. Om äldre människor, gemenskap och aktiviteter.* Göteborg universitet.

Swärd, H., (red.) (2017). *Den kantstötta välfärden*. Studentlitteratur.

Tranströmer, T., (1970). *Mörkerseende*. Författarförlaget.

Trägårdh, L., (2013). Det civila samhällets välfärdstjänster – Sverige i ett jämförande perspektiv. I H. Swärd, P.G. Edebalk., E. Wadensjö, (red.). *Vägar till välfärd*. Liber.

Uslaner, E. M. (2002). *The Moral Foundations of Trust*. Cambridge University Press

Victor, C.R., Bowling, A., (2012). A longitudinal analysis of loneliness among older people in Great Britain. *The Journal Of Psychology*. 146(3). 313-331. doi: /10.1080/00223980.2011.609572

Victor, C.R., Scrambler, S., Bond, J., (2009). *The Social World of Older People: Loneliness and Social Isolation in Later Life.* Open University Press

Villadsen, K. (2009). The 'Human' Touch: Voluntary organizations as rescuers of social policy? *Public Management Review*, 11(2), 217. doi:10.1080/14719030802685289

Villadsen, K., Dean, M. (2012). State-phobia, civil society, and a certain vitalism. *Constellations*, 19(3), 401–420. doi:10.1111/cons.12006

Wijkström, F., (2012). Hybrider i civilsamhället: när filantropiskan och ekonomiskan kom till byn. I Wijkström, F., (red.) *Civilsamhället i samhällskontraktet: en antologi om vad som står på spel.* European Civil Society Press

Weiss, R. S., (1973). *Loneliness: The experience of Emotional and Social Isolation.* MIT Press.

Westberg, N., (2012). *Meddelanden från avskildheten: en sociologisk studie av ensamhet och avskildhet.* Daidalos.

Ågren, A., (2020). *Loneliness and Dying as Issues of Public Concern in Sweden*. Linköping University Electronic Press.

Kommunala samverkansstrategier med civilsamhället för att motverka och bryta ofrivillig ensamhet bland äldre medborgare

En studie av betydelse, aktiviteter och samverkansformer

Ofrivillig ensamhet bland äldre är ett växande samhällsproblem med långtgående konsekvenser. Den påverkar hälsa, livskvalitet och känslan av samhörighet, och utgör samtidigt en betydande utmaning för kommunerna. Behovet av insatser ökar, men kommunernas resurser gör det inte. I detta läge har civilsamhället fått en allt viktigare roll. Genom lokal förankring, kunskap och relationella arbetssätt kan frivilligorganisationer och volontärer komplettera kommunernas arbete.

Hur ser då denna samverkan mellan kommuner och civilsamhälle ut? Den här rapporten belyser samspelet mellan kommun och ideella krafter. Genom intervjuer med politiker, tjänstepersoner och volontärer liksom analyser av mötesplatser och aktiviteter synliggörs olika former av samverkan – dess möjligheter, behov och utmaningar. Rapporten lyfter även ett antal rekommendationer för en stärkt samverkan i arbetet mot ofrivillig ensamhet bland äldre.

Ann-Charlotte Nedlund är biträdande professor i utvärdering och hälsoekonomi samt docent i statsvetenskap vid Prioriteringscentrum – Nationellt kunskapscentrum för prioriteringar i vård och omsorg, Linköpings universitet.

Daniel Boëthius är sociolog och doktorand i medicinsk vetenskap vid Prioriteringscentrum – Nationellt kunskapscentrum för prioriteringar i vård och omsorg, Linköpings universitet.

LINKÖPINGS UNIVERSITET

CENTRUM FÖR KOMMUNSTRATEGISKA STUDIER
Linköpings universitet
Campus Norrköping
www.liu.se/cks